

HYPOTHEEKCENTRUM
WAAROM EIGENLUK?

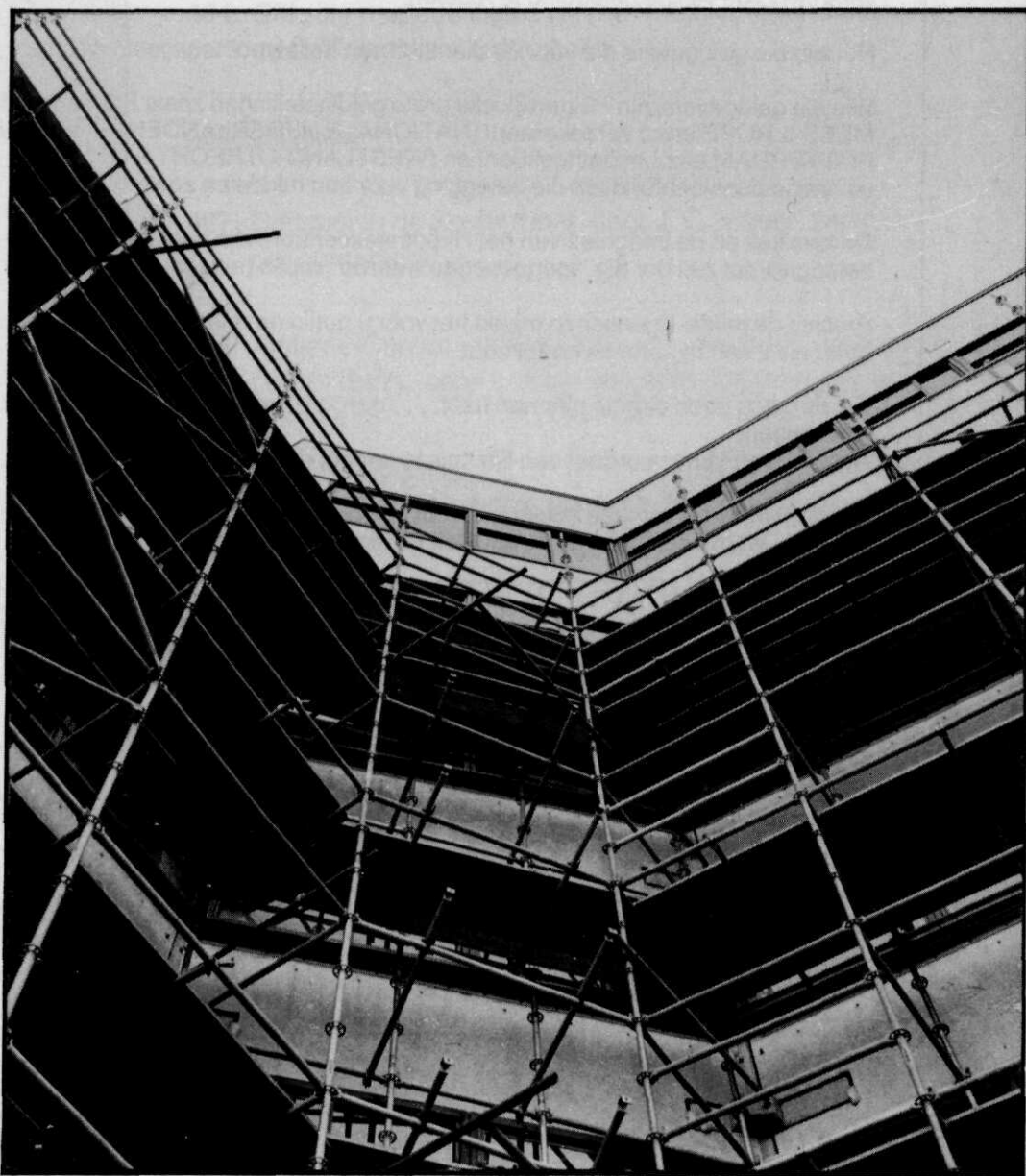
militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Nieuwbouw DMKL
op het Van
Alkemadecomplex
te Den Haag

(zie blz. 435)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:
Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

P. L. Hoovers
brigade-generaal der Infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie

B. A. C. Droste
luitenant-kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

dr. A. A. Klumper
luitenant-kolonel van de militair
psychologische en sociologische dienst

Ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Spul 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

404 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

405 Omkijken . . .

407 Censuur in de Sovjet-Unie, door J. C. Visser, kapitein der grenadiers

415 Artillerie-Cursus (1884-1897) en Militaire School (1886-1897), door L. Schuitemaker, kapitein der artillerie b.d.

421 Tucht in het tussendek, door drs. M. P. Bossenbroek, wetensch. medewerker RU Leiden

430 Japans management en het belang voor onze krijgsmacht, door J. J. S. B. van Hoppe en A. M. C. D. Jansen op de Haar, cadetten-vaandrig der infanterie

435 Doorlichting organisatie en werkwijze Directie Materieel Koninklijke landmacht, door drs. J. van Heyst

442 Boeken

443 Aanwijzingen voor medewerkers

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 85018 (78/532). Regeling opleiding voor sergeant-majoor tot applicatieprogrammeur.

LaO 85019 (51.2/129) / LuO 85519 (51.2/93). Districtsbeschikking 1986.

LaO 76014 (82.2/13) / LuO 76509 (82.2/13). Regeling vervoer voor rijksrekening bij bewegingsvrijheid buitengewoon verlof e.d. (herdruk, januari 1986).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, januari 1986).

LaO 86002 (51.16/33) / LuO 86501 (51.16/34). Deelneming aan verkiezingen.

LaO 73010 (78/397). Cursus voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool (herdruk, maart 1986).

LaO 77027 (56/58) / LuO 77518 (56/46). Aanmaak van leggerbescheiden bij opkomst voor eerste oefening.

LaO 86004 (55.1/9at) / LuO 86502 (55.1/9at). Wijziging boekwerk regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (48e wijziging).

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

LaO 86005 (56/62) / LuO 86503 (56/48). Regeling tandheelkundige behandelingskaart.

LaO 83005 (51.15/113). Regeling vervoer voor rijksrekening bij verlof in het buitenland verblijvende militairen alsmede voor uit het buitenland afkomstige dienstplichtigen die in Nederland hun militaire dienstplicht vervullen (herdruk, april 1986).

LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, april 1986).

LaO 63058 (51.15/68). Regeling verlof, bewegingsvrijheid en vervoer voor rijksrekening voor militairen, die hun dienst verrichten in de Duitse Bondsrepubliek (West-Duitsland) en behoren tot de aldaar permanent gelegeerde brigade of de onder bevel van de commandant gestelde eenheden (herdruk, april 1986).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Vervallen:

VRA-1528. De ondersteuningscompagnie van het Infanteriebataljon.

VS 6-230. Bediening enkel stuk 105 mm.

VS 7-255/1. De staf-staf en verzorgingscompagnie (interim).

VS 7-430. Geweervechten.

VS 5-10. Polytechnisch zakboekje, uitgave PBNA (39), juli 1981.

LaO 84006 (55.17/94). Regeling dagelijks reizen in buitenland geplaatste militairen (herdruk, april 1986).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, mei 1986).

LaO 7709 (23.1/79). Adviescommissie II bij de KL.

Lumed 507-86 (78/183). Universitaire studiën.

Lamed 010-86 (78-536). Opleiding van officier-arts tot internist.

Lamed 016-85 (78/529) / Lumed 509-85 (78/182). Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie (herdruk, mei 1986).

VR 2026. Voorlopige richtlijnen voor het gebruik van NL-caissons.

VS 2052. Gebruiksaanwijzing voor de oefenschotelmijn AT nr 27.

VS 5-59. Lichte overgangsmiddelen.

VS 1937. Geïmproviseerde bruggen.

Binnenkort beschikbaar:

VS 7-317, 2e dr. Schiettabel scherp-schuttersproef mitrailleur Bren.

VS 7-308, 2e dr. Schiettabel scherp-schuttersproef geweer Garand.

VS 7-326, 2e dr. Schiettabel geweer granaat ATB nr 4 oefengeweer granaat nr 18.

VS 7-210, 2e dr. Het Pantserinfanteriebataljon.

VS 7-325, 2e druk. Schiettabel boordwapensysteem 25 mm van de YPR-765.

VS 17-410/2, 3e dr. Schiettechniek Leopard-2.

VS 5-50, 1e dr. Bouwmaterialen en hun toepassing.

VS 7-255. De staf-staf en verzorgingscompagnie van het Infanteriebataljon.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

Omkijken . . .

MS Door de eeuwen heen hebben mensen zich bezig gehouden met de toekomst. Soms logisch redenerend, soms fantaserend, werd door hen getracht een beeld te schetsen van die toekomst of bepaalde facetten daarvan. Aanvankelijk was in dit opzicht sprake van een soort „luxe” die weinigen was gegeven, omdat hetzij de tijd, hetzij de kennis of creativiteit ontbraken. Anno 1986 bezinnen zich tallozen, al dan niet beroepshalve, op wat morgen kan of moet brengen.

Ook binnen de diverse krijgsmachten is van een dergelijke ontwikkeling sprake. Overdachten aanvankelijk individuele denkers evolutie en revolutie in het krijgsbedrijf, nu is sprake van gerichte activiteiten van velen onder het trefwoord „planning”. Met name de planning op lange termijn is daarbij gericht op het vaststellen van de grenzen waarbinnen een toekomst kan liggen. Wie ook maar enigszins de vakpers volgt begrijpt waarom deze activiteit noodzakelijk is; een scala ontwikkelingen raakt defensie in het algemeen en de defensieorganisatie in het bijzonder. Tegelijkertijd moeten wij ons bewust zijn van het feit dat slechts het heden staat tussen toekomst en verleden; de

dag-van-vandaag is morgen de dag-van-gisteren. De schrijver Müter trekt in zijn boek „Het onbestorven verleden” een parallel tussen het wereldtoneel en een filmvoorstelling. Wie tijdens een voorstelling te laat komt, staat veelal voor de keuze er verder voor spek en bonen bij te zitten ofwel zijn buurman om een samenvatting van het voorgaande te vragen. Bij het wereldtoneel komen wij allemaal binnen tijdens de voorstelling en de geschiedenis moet ons inlichten over wat wij hebben gemist om tot een goed begrip te komen van wat volgt.

Uit deze optiek verdient omkijken, verdient geschiedenis, aandacht. Geschiedenis is veelomvattend; alles wat is, was of gebeurde kan immers onderwerp van beschouwing zijn. Zelfs als wij ons beperken tot de militaire geschiedenis is sprake van een oneindige gecompliceerdheid van het historisch gebeuren. In de filosofie van de geschiedwetenschap worden in dit verband nog twee factoren genoemd die geschiedschrijving beïnvloeden: de historische selectie en de objectiviteit. Selectie wijst op het feit dat elke schrijver opneemt wat hij van belang acht. De objectiviteit van de schrijver blijkt in de praktijk te worden beïnvloed door zijn persoonlijkheid en wereldbeschouwing, en door de tijd en het milieu waarin hij leeft en schrijft. En toch moeten wij de geschiedenis verstaan om het heden te begrijpen en de toekomst te benaderen.

Wij doelen hierbij overigens niet op de gebeurtenissen die definitief zijn bijgezet in het mausoleum der historie; onze aandacht gaat uit naar dat deel van de geschiedenis waar de koppeling tussen heden en toekomst voor het begrip gewenst, ja zelfs noodzakelijk is. Wie kennis van ontstaan en ontwikkeling heeft, weet van de ervaringen, de fouten die werden gemaakt, de resultaten die werden bereikt, de lessen die werden geleerd. Deze kennis is derhalve wenselijk om niet in dezelfde fout te vervallen en op de leringen voort te bouwen. Dit onverlet de wetenschap dat aanpassingen nodig zijn aan de eisen van een veranderde wereld op basis van een kritische evaluatie. Dezelfde kennis kan ook voorkómen dat eerdere oplossingen opnieuw worden bedacht of dat wordt afgedwaald van een weg die — zoals de ervaring leerde — goed was.

Verbijzonderd naar de krijgsgeschiedenis werden

deze gedachten in het januarinummer 1986 van de Militaire Spectator al onder de aandacht gebracht. In een breder kader geplaatst ontstaat door deze kennis ook een aanzet tot relativeren. Dit vermogen is noodzakelijk om waar nodig over de afgeleide problemen van het heden „heen te springen” om ons te richten op wat zich ontwikkelt en wat echt van belang is. Ten slotte — niet het minst belangrijk — kunnen deze kennis en dit inzicht eventueel bijdragen aan het respect voor hen die ons voorgingen; een gefundeerd oordeel over wat zij wel of niet tot stand brachten kan en mag niet zijn gebaseerd op de kennis en praktijk en de normen van vandaag.

Weten dat de geschiedenis haar schaduw vooruit werpt is één ding; de consequenties trekken een

tweede. In geen van de opleidingsgangen binnen de krijgsmacht speelt historisch perspectief een dominante rol. Het bestaan en de activiteiten van de in de krijgsmachtdelen (gelukkig nog) aanwezige hoeders van de geschiedenis spelen zich veelal af in de periferie van de organisatie. Een bezoek aan een van de militaire musea is natuurlijk nuttig; een hoge prioriteit heeft het niet. Traditieverzamelingen lijken soms alleen te worden geduld; hun belang is niet voor iedereen vanzelfsprekend.

Gelukkig zijn binnen de krijgsmacht nog velen zich bewust van de nauwe relatie tussen toen, nu en straks. De wetenschap dat zij nu zelf geschiedenis maken zou mogelijk meer mensen op de gedachte kunnen brengen dat omkijken gewenst, ja zelfs noodzakelijk kan zijn.

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag 15 september 1986 te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introducé(e)s een bijeenkomst in de Aulazaal van de KMA te Breda, waar door prof. dr. F. C. Kwant een inleiding zal worden gehouden over het onderwerp

Maatschappelijke waardering van het militaire beroep

In het bijzonder worden ook de echtgenotes van de leden uitgenodigd de lezing bij te wonen. Na de voordracht wordt, als gebruikelijk gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, lkol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 16 68 99).

J. C. Visser

kapitein der grenadiers

Censuur in de Sovjet-Unie

Deze stelling geldt zowel voor de visie van OOST op WEST als voor de visie van WEST op OOST. Voor een beter inzicht in de eerste visie leze men het boek „Sovjet software” [2] of „Het beeld van het westen in de Sovjetpers” [3]. In dit artikel richt ik mij op een verbetering van de tweede visie.

In de vele publikaties, die ik tot nu toe over de Sovjet-Unie en het Warschau-Pact heb gelezen, valt mij steeds weer op hoe onze „westerse” wijze van denken wordt geprojecteerd op de communistische wijze van handelen. Dat kan in veel gevallen natuurlijk ook niet anders want het zou een vele jaren durende studie vergen om zich te kunnen inleven in de werkelijke communistische wijze van denken en handelen en daarvoor ontbreekt het velen eenvoudig aan tijd.

In de landen van het Warschau-Pact vormen de legers, bestaande uit grote aantallen dienstplichtigen, net zo'n soort afspiegeling van hun maatschappij als dat in onze westerse legers het geval is. Het is om deze reden dat ik heb gemeend de algemene mentaliteit en de communistische wijze van denken eens te moeten belichten uit het oogpunt van de algemene censuur. Ik zal daarbij proberen aan te geven op welke wijze dat censuurverschijnsel in de Sovjetrussische maatschappij is verankerd, alsmede de onderwerpen waarop de censuur betrekking heeft en wat de invloed is op het denken en handelen in het algemeen. Ik zal mij beperken tot de censuur op de vrijheid van drukpers, maar men bedenke dat dit soort censuur eveneens van toepassing is op andere massamedia, zoals radio, televisie en het gebruik van computers, kopieerapparaten, film- en fotoapparatuur enz.

Sovjetrussische censuur

In 1980 vond op de redactie van een populair-wetenschappelijk tijdschrift in de Sovjet-Unie het

Hoe geringer de kennis van de ervaringswereld van een „vijandig” volk, hoe gemakkelijker het is het beeld van de staat en de samenleving welke die vijand vertegenwoordigen, te laten beantwoorden aan het beeld dat onze vijandschap rechtvaardigt.

G. VAN BENTHEM VAN DEN BERG [1]

volgende voorval plaats, dat ruime belangstelling heeft gekregen, ondanks alle pogingen tot geheimhouding. Het was op de vooravond van het 26e partijcongres van de CPSU, dat ieder tijdschrift verplicht was zijn bijdrage te leveren aan de altijd hieraan voorafgaande propagandacampagne. Het tijdschrift plaatste daartoe een artikel, getiteld „De XXVIe partijdag tegemoet”. In hetzelfde nummer werd aandacht besteed aan een actueel economisch onderwerp over de produktie van biologisch actieve aminozuren voor gebruik in de veefokkerij. Dit laatste artikel werd afgesloten met een karikatuur waarop een vrachtwagen was te zien met een lading die de aminozuren in de laadbak moest voorstellen; voorin, naast de bestuurder, zaten de dieren die met deze aminozuren beter konden worden gefokt nl. een koe, een ezel, een varken, een gans en een haan.

De afzonderlijke artikelen passeerden de kanalen van de censuur zonder problemen en het blad werd gedrukt in een drukkerij vlak bij Moskou. De maandelijkse oplage van 475.000 exemplaren werd vervolgens per spoor en per vliegtuig over het gehele land verspreid. Volgens daartoe strekkende voorschriften werden enkele exemplaren gestuurd naar het archief van de wetenschappelijke uitgeverij waaraan de redactie ondergeschikt was en naar de ideologische afdeling van het Centrale comité van de partij.

Enkele dagen later ontving de directeur van de uitgeverij een anonieme brief, waarin melding werd gemaakt van het feit dat de redactie van vernoemd tijdschrift politieke maatregelen van het hoogste belang (de voorbereiding op het partij-

congres) had gesaboteerd. Bijgevoegd was een bladzijde uit het bewuste nummer, waarop de karikatuur met de dieren direct voorafging aan de titel „De XXVIe partijdag tegemoet”. Er werd groot alarm geslagen; de hoofdredacteur en zijn plaatsvervanger moesten zich direct komen verantwoorden bij partijbonzen die opheldering verlangden over het wie, hoe en wanneer van deze misselijk makende compilatie. Spoedtelegrammen werden verstuurd aan alle verdeelpunten in het gehele land, met de opdracht alle nog niet verspreide exemplaren onmiddellijk naar Moskou te retourneren. In korte tijd was het grootste deel van de oplage terug in Tsjechov bij Moskou. De stapels werden neergezet in een grote werkloods. Er werden tafels geplaatst en de gehele redactie, vijftien man, werd verzameld. De operatie die nu startte is in uitgeveryskringen bekend onder de naam „uitnemen”: uit ieder exemplaar werd de bladzijde met de subversieve tekening weggesneden en een nieuwe, zonder tekening, werd ingeplakt. De stapels uitgesneden pagina's werden vernietigd. De gehele operatie heeft twee weken geduurd en ongeveer een miljoen roebel gekost. De vastbesloten grootschalige wijze, waarop in dit lachwekkende voorval werd gereageerd, is natuurlijk maar een uitzondering. Het voorval werpt echter wel een goed licht op het geheel van controleorganen die moeten worden gepasseerd en de voorschriften waaraan moet zijn voldaan, alvorens geschreven tekst kan worden verspreid. Dit systeem is ontstaan na de Oktoberrevolutie in 1917 en bestaat in zijn huidige vorm al sinds de jaren '30.

De produktie van alles wat enige „geestelijke” waarde zou kunnen hebben is, net als de produktie van materiële goederen, genationaliseerd. Dat betekent dat alle, op enigerlei wijze als artistiek aan te merken, verenigingen, alle redacties en uitgeverijen, kranten, tijdschriften, drukkerijen, boekwinkels, bibliotheken, kortom alles wat met de produktie en de verspreiding van leesbare zaken heeft te maken eigendom van de staat is. Een andere organisatievorm bestaat niet, kan niet bestaan en mag niet bestaan. Wie zonder officiële toestemming een eigen vereniging opricht of op een andere wijze regelmatig met mensen voor een zelfde doel bijeenkomt, dat in de verste verte als „culturele activiteit” zou kunnen worden bestem-

peld, is illegaal bezig en wordt vervolgd door de justitie of wat daarvoor doorgaat. Indien men bij iemand een niet van staatswege geautoriseerde drukpers, stencilmachine, kopieerapparaat enz. zou ontdekken, zijn onmiddellijke arrestatie en deportatie naar een kamp het gevolg. Op deze wijze heeft iedereen, die iets voor verspreiding op schrift stelt, onmiddellijk te maken met een staatsredactie-bureau en een staatsuitgeverij. In dit kader beperkt iedere bijdrage aan een publikatie zich tot een strak afgebakend gebied, waarbinnen strikt volgens de reglementen dient te worden gewerkt.

Lectuur in de Sovjet-Unie laat zich op geen enkele wijze vergelijken met de produkten van de Westerse pers en beschrijft slechts beperkt wat er onder het volk in de Sovjet-Unie leeft. Men kan alleen schrijven en publiceren, indien men officieel door de staat als schrijver is erkend en daarmee is opgenomen in de Sovjetrussische schrijversbond. Alles wat daarbuiten gebeurt valt dus onder de illegaliteit.

Wij in het Westen dienen ons goed te realiseren, dat dit alles in de Sovjet-Unie geaccepteerd gemeengoed is. De huidige generaties zijn volledig erin opgegroeid en weten niet beter of dit is altijd zo geweest; het hoort zo, en het is „het beste”. Hierbij doet zich het in onze ogen ridicule fenomeen voor, dat als alle niet van staatswege geïnitieerde activiteiten onder de illegaliteit vallen, deze „illegaliteit” door die zelfde staatsrichtlijnen is gecreëerd, zelfs al vóórdát iemand activiteiten in die richting heeft ontplooid. Op zichzelf rechtvaardigt dat een zo groot mogelijke staatscontrole.

Zelfcensuur

Auteurs en controleorganen in de Sovjet-Unie laten zich niet als twee afzonderlijke zaken scheiden zoals wij in het Westen ons dat voorstellen. Ons voorstellingsvermogen is gebaseerd op de kennis dat bij ons onder bijzondere omstandigheden een zelfstandige censuurdienst wordt ingesteld, en het idee dat een overeenkomstige organisatie in de Sovjet-Unie permanent actief is. In werkelijkheid zijn deze zaken zo onverbreeklijk met elkaar verstrengeld dat het één zonder het ander, sinds generaties, eenvoudig ondenkbaar is.

Iedere schrijver is onbewust al zijn eigen censor. Michail Socholochov verwoordde dit op een partijdig als volgt:

Sovjetrussische auteurs schrijven niet volgens de aanwijzingen van de CP maar zoals hun hart hen dat ingeeft. Omdat iedere schrijver de partij in zijn hart draagt, geeft zijn hart de schrijver in, de partij te dienen.

Op het moment dat een schrijver de partij niet langer dient is hij dus geen goed schrijver meer en omdat in de Sovjetrussische schrijversbond alleen maar goede schrijvers zijn opgenomen wordt hij dus geroyeerd. Iedere schrijver is zich ervan bewust dat zijn produkten alleen dan de lezer bereiken indien zij in overeenstemming zijn met de Sovjetrussische ideologie. Het hangt hierbij helemaal van hem zelf af of hij het zich gemakkelijk maakt of alle controlerende aandacht op zich vestigt.

De Westerse wereld

Naar de ideologische visie is de Russische literatuur, net als — en voortspuitend uit — het Sovjet-communistische systeem, de hoogstaandste, vooruitstrevendste, humane en het meest met het volk verbonden literatuur ter wereld. In tegenstelling tot alle andere „gecontroleerde” literatuur in de wereld, is zij de enige die zichzelf in alle facetten controleert. Hieruit laat zich afleiden hoe men denkt over literatuur die zogenaamd in het geheel niet wordt gecontroleerd: in de Sovjetrussische visie is dit op zichzelf al niet mogelijk en als, in de Westerse wereld, de staat dat niet doet, zal een ander het moeten doen. In de Russische visie ligt hier de grote bron van desinformatie en manipulatie van de Westerse massa's. Gewetenloze schurken, kapitalisten, imperialisten en andere volksvijanden kunnen met de hulp van corrupte regeerders de hulpeloze arbeidersmassa's ongestraft gebruiken voor hun eigen revanchistische doelstellingen. Hierdoor vormen de kapitalistische landen potentieel een bedreiging voor de wereldvrede en voor het in de Sovjetrussische visie onaantastbare gegeven dat de gehele wereld in haar ontwikkeling uiteindelijk volledig communistisch zal worden.

Ter illustratie hiervan twee willekeurige citaten.

De consequente en doelbewuste uitvoering van het Sovjetrussische vredesprogramma maakte het tot

een factor van grote betekenis in de wereldpolitiek. Vele miljoenen mensen werd het humane wezen van het socialistische stelsel duidelijk en diens vermogen het mensdom te redden van het gevaar van een thermo-nucleaire oorlog. Er wordt (in dit boek, V.) een indruk gegeven van de onvermoeibare strijd van de CPSU en de Sovjet-Unie voor ontspanning en bekrachtiging van het principe van vreedzame coëxistentie van volkeren met een verschillend maatschappelijk systeem. De nobele doelstellingen van de Sovjetrussische politiek ontmoeten begrip op grote schaal en de steun van alle vredelievende, progressieve krachten en alle eerlijke mensen in de wereld. [4]

Het gevaar groeit vooral in verband met het feit, dat de regerende kringen in de BRD hun revanchistische eisen tot ruggegraat van hun officiële staatsbeleid hebben gemaakt. Het zijn geen onverantwoordelijke schreeuwerds en extremisten uit soldatenverenigingen of vluchtelingenorganisaties, maar het is de regering van West-Duitsland die optreedt met de absurde pretenties op het recht uit naam van het gehele Duitse volk te spreken, de getrokken grenzen in Europa niet te erkennen, aanspraak te maken op West-Berlijn en achterdeurtjes te vinden voor een kernbewapening in de BRD. Wanneer bij dit alles nog komt dat de machten in Bonn de communistische partij hebben verboden en andere progressieve krachten onderdrukken, ziet men een heel arsenaal van politieke en ideologische middelen voor een voorbereiding op revanche. [4]

Zonder verder in te gaan op het inhoudelijke van de hier geschetste ideologische visie, valt het suggestieve taalgebruik op. Aan de bewijsvoering wordt in de Sovjet-Unie niet zo zwaar getild maar wel aan de conclusies waartoe zij moet leiden. In dat kader laat suggestief taalgebruik zich ongestraft toepassen want er zijn in de Sovjet-Unie geen bronnen voorhanden die het tegendeel beveren. Ik had voor de bovenstaande illustraties ieder willekeurig stuk tekst van Sovjetrussische origine kunnen nemen.

Censuurinstanties

Om in de totstandkoming van geschriften de overeenstemming met de ideologie te garanderen, dienen de goedwillende auteurs in de Sovjet-Unie in hun werk te worden begeleid. De moeilijkheid

waarop iedereen stuit die de controle op het gedrukte woord in de Sovjet-Unie probeert te analyseren, is dat het bestaan van die controle en de controlerende instanties geheim is. Het betreft hier geen formele geheimhouding. Waarom het gaat is dat deze vorm van controle en de daarbij betrokken instanties in geen enkel stuk ter sprake worden gebracht of genoemd, als ware het dat zij in het geheel niet bestaan.

Er zijn meer instanties die deze behandeling genieten: men weet dat zij dat ondergaan maar men praat of schrijft niet erover. Het gevolg is dat het woord „censuur” in de officiële taal niet voorkomt en het komt als zodanig ook niet voor in de grondwet van de Sovjet-Unie — waarin de burger de vrijheid van meningsuiting wordt toegedicht — noch in enig ander document. Als men vraagt naar de voordelen van de censuur, dan krijgt men als antwoord dat er in de Sovjet-Unie geen censuur bestaat.

Voor het aanduiden van de controle op drukwerk gebruikt men het woord *Glawlit*, wat in het Russisch staat voor: hoofdafdeling tot bescherming van staatsgeheimen in de publiciteit. De *Glawlit* behoort tot de onzichtbare instanties, net als de KGB; alles wat de gewone burger ervan weet is dat zij bestaan. Tot de jaren '30 trof men in ieder in de Sovjet-Unie gedrukt boek het merkteken van deze organisatie aan in de vorm van: gevormachtigde der *Glawlit*, nummer . . . Sinds die tijd wordt dit soort stempels echter achterwege gelaten; het woord *Glawlit* is in de categorie woorden gevallen waarover men niet spreekt. Als men vraagt waarmee de *Glawlit* zich bezighoudt krijgt men als antwoord dat deze ervoor zorgt dat staatsgeheimen en militaire gegevens niet per ongeluk in de pers verschijnen. Deze mededeling rechtvaardigt het bestaan en de bezigheden van deze instantie.

Het verschil tussen de censuur in de tsaristische tijd en de *Glawlit* nu is gelegen in het feit dat de eerste publikaties controleerde ná hun verschijning op de markt, en dat de laatste de tekst ook controleert vóór het ter perse gaan.

Verbodsbepalingen

Wat wordt in de Sovjet-Unie verstaan onder „staatsgeheimen”; waarop let het alziend oog van de *Glawlit*; waarover kan wel en waarover kan

niet openlijk worden geschreven? Opnieuw worden wij geconfronteerd met een fenomeen dat kenmerkend is voor het Sovjetrussische systeem. De grenzen voor wat wel en wat niet toelaatbaar is, liggen namelijk nergens schriftelijk en openlijk toegankelijk vast. In de praktijk is men zo gewend geraakt aan de stereotype onderwerpen en het standaard-taalgebruik, dat die grenzen een ieder duidelijk voor ogen staan.

Bij twijfel zijn, in de drukpersbranche, de zg. „richtlijnen” van functionarissen uit het partij- en staatsapparaat van groot belang. Die aanwijzingen kunnen inhoudelijk een afspiegeling zijn van de persoonlijke smaak van een bepaalde partij-bons, maar meestal worden zij vaag gesteld en anoniem verstrekt. In alle gevallen dienen zij blind te worden opgevolgd. Dit soort „richtlijnen” wordt mondeling doorgegeven door speciale koeriers, in kleinschalige werkvergaderingen of via de hiërarchieke kanalen. Alle instanties die zich met de verspreiding van de ideologie bezighouden, inclusief de controleorganen daarop, zoals de *Glawlit*, laten zich hoofdzakelijk leiden door de op deze wijze verstrekte richtlijnen.

Er bestaan wél documenten waarin de in het algemeen niet bespreekbare thema's zijn opgenomen, en die als leidraad voor de *Glawlit*functionarissen dienen. Het noemen van die documenten en het behandelen van de daarin vermelde thema's is ontoelaatbaar. Hier enkele voorbeelden.

Het is niet toegestaan zich negatief kritisch uit te laten over:

- de revolutie, de nationalisering, en de collectivisering;
- het Russische of Sovjetrussische patriottisme;
- de Sovjetrussische buitenlandse politiek;
- het werk van partij-instanties en de organen van staatsveiligheid (zij hebben in hun wijsheid altijd gelijk).

Het is zonder toestemming verboden te berichten over:

- functiewisselingen in de partij en/of de staats-top;
- natuurrampen, verkeersongelukken en arbeidsongevallen in de Sovjet-Unie.

Het is ontoelaatbaar demografische informatie vrij te geven over:

- ziekte- en sterftcijfers;
- cijfers over criminaliteit, alcohol- en drugsgebruik.

Er dienen zeker geen toespelingen te worden gemaakt op het mogelijk stijgen van die cijfers.

Het is verboden:

- lonen en prijzen te vergelijken;
- stukken tekst uit de Bijbel te citeren of te behandelen;
- verschillen in welstand tussen diverse bevolkingsgroepen te belichten;
- de levensstandaard in de Sovjet-Unie in negatieve zin te vergelijken met die in andere landen;
- in een optimistische toonaard te schrijven over het leven in kapitalistische landen;
- al te intieme seksuele handelingen of perversiteiten te publiceren;
- na te gaan volgens welke mechanismen opvolgers voor hoge functies worden geselecteerd;
- lezers opmerkzaam te maken op emigratie uit de Sovjet-Unie.

Het is verboden te schrijven over:

- de privileges die de leden van de hogere partij-kastes toekomen;
- milieuvervuiling in de Sovjet-Unie;
- gevangnissen, kampen, kindertehuizen en psychiatrische inrichtingen (geheel taboe zijn werkkampen en dwangarbeid);
- problemen in de gezondheidszorg;
- discriminatie of onenigheden tussen bevolkingsgroepen in de Sovjet-Unie;
- joden;
- meningsverschillen tussen partijfunctionarissen onderling;
- ontevredenheid onder de bevolking over door de staat genomen maatregelen;
- het privéleven van hogere partijfunctionarissen en hun naaste familieleden.

Het is niet de gewoonte de persoonlijke eigenschappen van topfunctionarissen te belichten. Een uitzondering hierop vormt de huidige secretaris-generaal van de CPSU. Alles wat ertoe bijdraagt deze persoon nog sterker af te schilderen als de slimste, scherpzinnigste, vredelievendste en beste staatsman ter wereld, mag worden geschreven. Het is hierbij niet de bedoeling dat vergelijkingen met voorgangers worden gemaakt.

De godsdienst

Een bijzondere vermelding verdient de religie in de Sovjet-Unie. Volgens de grondwet heeft iedere burger de vrijheid zijn geloof te belijden, en de vrijheid anti-religieuze propaganda te voeren (art. 52). Van de vrijheid het geloof te mogen propageren is in de grondwet echter geen sprake. In het werk van de Glawlit nemen de eindresultaten in de pers de volgende vorm aan: het is niet verboden te publiceren op religieus gebied, over het geloof of geestelijken, maar alle religieuze onderwerpen dienen wel in een anti-religieuze, kritische toonaard te worden gesteld. Een uitzondering hierop vormt het enige officiële religieuze tijdschrift, de „Koerier van het Moskouse patriarchaat”. Ook dit blad kan natuurlijk niet om de Glawlit heen, maar het hoeft zichzelf niet alleen maar negatief af te schilderen; het woord „neutraal” is hier beter op zijn plaats.

Een voorbeeld kan beter de verhouding tussen de religie en de censuur illustreren, alhoewel het zo lachwekkend klinkt dat wij in het Westen ons niet kunnen voorstellen dat het serieus is gebeurd. De inmiddels overleden schrijver Kornei Tsjoekowski stelde de „kinderliteratuuruitgeverij” voor een boek uit te geven van zijn hand met, voor kinderen in de schoolgaande leeftijd begrijpelijke, naver-tellingen uit het oude testament. Zijn voorstel werd goed bevonden op voorwaarde dat twee woorden niet in het boek mochten voorkomen, nl. *God* (in Russische publikaties verder overigens consequent met een kleine letter geschreven) en *joden*.

Het begrip staatsgeheim

De lijst van verboden onderwerpen is langer dan zich hier in een kort bestek laat beschrijven. Zij geeft echter een goede indruk van de wijze waarop het begrip „staatsgeheim” dient te worden geïnterpreteerd. Geheim is alles wat in tegenspraak is met, althans met de meest actuele interpretatie van, de Sovjetrussische ideologie. Het centrale thema in de ideologie is de stelling dat de Sovjet-Unie het welvarendste land ter wereld is, waarin de burgers gelukkiger kunnen leven dan in welk ander land ook. Om deze indruk te handhaven schift de Glawlit alles uit wat maar de geringste twijfel hieraan zou kunnen oproepen, en stimu-

leert alles wat die indruk versterkt. Om dit contrast nog te vergroten verschijnen er regelmatig publikaties waarin de erbarmelijke omstandigheden worden beschreven waarin het gros van de bevolking in de kapitalistische landen wordt gedwongen te leven. De huidige omstandigheden in Nederland worden daarin zo beschreven dat zij veel overeenkomsten vertonen met de situatie in het Rusland van voor de revolutie in 1917 ([2] blz. 22). In dit soort beschrijvingen lijkt men de situatie in de Westerse landen steeds zoveel slechter te moeten afschilderen dat de vergelijking met de eigen welvaartsontwikkeling steeds met glans kan worden doorstaan, en zonder dat daarvoor, in het licht van de economische crisis, veel voortgang op de eigen markt behoeft te zijn geboekt.

Het voorhouden van dit soort bespiegelingen aan het eigen publiek kent echter zijn grenzen. Met name waar eigen functionarissen in de arena van de buitenlandse politiek voor het voetlicht moeten treden, is een gedetailleerdere kennis gewenst. Die kennis blijft wel voorbehouden aan een uiterst geselecteerde groep, en voor die personen zijn er „speciale kamers” ingericht in bibliotheken, zoals de Leninbibliotheek in Moskou, een van de grootste ter wereld. In de speciale kamers van dit soort bibliotheken, die niet voor het gewone publiek toegankelijk zijn, liggen de geselecteerde publikaties die, om extra kennis op te doen, in het licht van de Sovjetrussische ideologie voor specifieke bestudering geschikt zijn. Het betreft hier niet alleen Westerse publikaties maar ook werken van in de Sovjet-Unie in ongenade gevallen schrijvers. De schrijvers die vanwege een kritische houding in ongenade vallen komen ook voor op een lijst van de Glawlit.

De tweede taak van de Glawlit

Behalve de lijst van verboden onderwerpen heeft de Glawlit nog een andere taak die nog niet is besproken nl. het controleren van eerder voor publikatie geschikt bevonden werken waarin verhandelingen voorkomen van inmiddels in ongenade gevallen persoonlijkheden. Niet alleen dienen de werken van die schrijvers uit de markt te worden genomen, doch ook dienen periodieke publikaties, zoals de grote Sovjetrussische encyclopedie, van deze namen te worden geschoond. Het is frapant te zien hoe kopstukken van de communisti-

sche partij die in de jaren '30 zijn geliquideerd, zelfs na later postuum te zijn gerehabiliteerd, werden weggelaten uit de officiële publikaties, als hadden zij nooit bestaan. Ook de naam Chroesjtsjov verdween, direct na zijn afzetting in 1964, uit alle publikaties. In het eerder geciteerde boek, en bv. in het boek „Brezjnjevs herinneringen” wordt de naam in het geheel niet meer genoemd, ook niet in verband met de onder zijn bewind aangevangen vernieuwingen waarop Brezjnjev heeft voortgebouwd. Op hun beurt wacht Brezjnjev, Tsjernjenko en Andropov op dit moment ogenschijnlijk een zelfde lot. Over schrijvers, kunstenaars, musici enz. die de Sovjet-Unie hebben verlaten dient niets meer te worden geschreven en gepubliceerd, als hadden zij nooit geleefd.

In de werkzaamheden van de Glawlit, zoals in iedere bureaucratische organisatie, speelt het indelen van stereotypen in vakjes een belangrijke rol. Ter beoordeling van wat wèl en wat níét voor de drukpers kan worden vrijgegeven worden de lijsten van verboden onderwerpen en van verboden schrijvers geraadpleegd. Dan wordt bekeken of het past binnen de Sovjetrussische ideologie en dan, indien nòg twijfel bestaat, wordt gekeken naar het feit of er al eerder iets op het gebied van het artikel is gepubliceerd, met andere woorden: of het onderwerp als zodanig bespreekbaar is.

Omdat commerciële overwegingen geen rol spelen probeert men te vermijden met, in de ogen van de autoriteiten, iets nieuws aan te komen. Inhoud en stijl volgens sjablonen, vertrouwde zinsbouw, alledaagse citaten enz. bieden daarbij een minimum aan risico. Het resultaat van deze werkwijze veroorzaakt een bij ons in het Westen onbekende langdradigheid en eentonigheid. Dat valt onmiddellijk op indien ons de letterlijke vertalingen van complete goedgekeurde Russische stukken tekst onder ogen komen. De algemene zucht naar geheimhouding vindt bv. zijn weerslag in de dikte van kranten in het Oostblok. Een Westerse krant die zo'n produkt op de markt zou brengen, zou na een week haar fallissement kunnen aanvragen: er staat bijna niets in. Veel standaard-taalgebruik lijkt slechts bladvulling. Het kan ook leiden tot tragikomische misverstanden zoals in het volgende voorbeeld.

Alle grote kranten zijn verplicht de rede af te drukken van de secretaris-generaal van de Communistische partij. In Brezjnjevs rede op een par-

tijdag van het 24e congres van de CPSU, zo openbaarde een krant, werden achtereenvolgens de namen opgelezen van vooraanstaande buitenlandse communisten die sinds het laatste congres waren overleden. Na deze opsomming werd voorgesteld een minuut stilte in acht te nemen. Vervolgens waren de woorden „een stormachtig applaus” afgedrukt. Deze vergissing was voor de redactie van de krant net zo onopgemerkt gebleven als voor de controleurs van de Glawlit. Het laat zich verklaren uit de diepgewortelde gewenning aan het stereotype taalgebruik dat deze woorden laat volgen op iedere opsomming van namen van belangrijke communisten. (Het spreekt vanzelf dat deze fout de verantwoordelijke personen, de „schuldigen”, duur is komen te staan.)

Slot

De Glawlit is in onze Westerse ogen de verpersoonlijking van de censuur in de Sovjet-Unie. Men dient echter goed te beseffen dat deze vereenvoudiging op zichzelf een onjuist beeld geeft, zoals ik in deze bijdrage heb getracht aan te tonen. Er zijn nog veel meer structurele beperkingen die zich echter binnen het bestek van dit betoog niet goed laten beschrijven. Een goed inzicht kan worden verkregen indien men hierbij de gehele structuur van het politieke en maatschappelijke klimaat in de Sovjet-Unie begrijpt. In werkelijkheid is het zo dat de Glawlit in de Sovjet-Unie slechts een onderdeel uitmaakt van een totale structuur waarbinnen de vraag naar de vrijheid van meningsuiting in het geheel niet meer wordt gesteld.

Het uitgeven van ontoelaatbare informatie gaat gepaard met het vergelijken van produkten met voorgeschreven voorbeelden, waarbij men altijd het zekere voor het onzekere zal nemen. Het mechanisme van selectie is hierdoor in ieder niveau verankerd; van schrijver tot en met de lezer. Schrijvers wordt hiermee geen andere keus gelaten want de enige bronnen waaruit men informatie voor zijn werk kan putten, en de enige weg waarlangs men zijn werk kan verspreiden, is de weg die loopt door de hiervoor door de staat opengestelde kanalen. Er is geen andere.

Men zou een lange lijst kunnen samenstellen van niet voor uitgave geschikt bevonden boeken, artikelen, films, kapot-gecensureerde tijdschriften, van veelbelovende auteurs die in de loop der tijd

zijn weggedrukt uit de Russische literatuur, om nog maar te zwijgen over het feit dat er vrijwel geen publikatie is verschenen zonder herschreven of weggelaten tekstdelen. Hierdoor bestaan er vrijwel geen werken die opvallen door originaliteit of vindingrijkheid. Als wij de weg volgen van een „origineel” manuscript op zijn route door een tijdschriftredactie en een uitgeverij, zien wij dat allerlei mensen die het manuscript lezen, de schrijver „adviezen” geven over aanpassingen die in het manuscript dienen te worden aangebracht: de redacteur, de afdelingsleider, de verantwoordelijke secretaris, de recensent, de hoofdredacteur, de gevolmachtigde van de ideologische afdeling van het Centraal comité, de inspecteur en het afdelingshoofd van de Glawlit. Allen vervullen een functie in de censuur en allen zijn verplicht te waken over de zuiverheid van de ideologie, opdat zich geen onaangename verrassingen in hun ressort zullen voordoen.

In dit gecompliceerde systeem van veelvoudige controle speelt de mogelijke aanwezigheid van eventuele verklikkers net zo'n belangrijke rol als de aanwezigheid van niet nader bekende leden van de staatsveiligheidsorganen, die zijn belast met het toezicht op de totstandkoming van de literatuur.

De structuur van de beheersing van alles wat in de massamedia verschijnt biedt, uit ons oogpunt bezien, zowel voor- als nadelen, en het zou op zichzelf een interessant onderwerp voor nadere bestudering zijn. Te constateren valt een enorme beperking voor alle vernieuwingen in de Sovjetrussische maatschappij die niet van staatswege worden geïnitieerd. De vernieuwingen evenwel die in het Westen spontaan plaatsvinden zijn, daarbij vergeleken, gigantisch en ze worden in het Oostblok dan ook met argusogen bekeken. Omdat deze dynamiek in hun ogen niet beheersbaar is, gaat daarvan een enorme dreiging uit. Dat rechtvaardigt weer dat alles was de Sovjetrussische massamedia uit het Westen bereikt aan een uiterst zorgvuldige controle dient te blijven onderworpen. Dat heeft bv. zijn weerslag op de stimulering van het algemene computergebruik. Door het simpele feit dat computers met floppy's, beeldschermen en printers een nieuw medium zouden kunnen vormen waarop de „illegale pers” ongecontroleerd vrij spel zou kunnen krijgen dient er een strenge controle plaats te vinden op het gebruik ervan. Dat

zou dan ook de reden kunnen zijn waarom deze apparaten in de Sovjet-Unie niet vrij mogen worden verkocht [5].

De controle op de vrijheid van meningsuiting in de Sovjet-Unie beschermt het voortbestaan en, naar

men zelf zegt, de ontwikkeling van het communis- tische systeem tegen de invloeden van buitenaf. Zij vormt de achtergrond van waaruit alle ontwik- kelingen in de Sovjetrussische maatschappij door ons kunnen worden begrepen en beklemtoont de waarde van het citaat aan het begin van dit artikel.

Literatuur

1. G. van Benthem van den Berg — *De ideologie van het Westen*. Van Gennep, Amsterdam (1970).
2. H. Bax — *Sovjet software*. Ad Donker, Rotterdam (1985).
3. W. P. van den Bercken — *Het beeld van het Westen in de Sovjetpers* (diss.). Noordhoff, Groningen (1980).
4. L. I. Brezjnev — *De CPSU in de strijd voor eenheid van alle revolutionaire en vredelievende krachten* (verz. redevoeringen in Ned. vert.). Progres, Moskou (1976)9, resp. 24/25.
5. Sovjetcomputer nog in stenen tijdperk. *Telegraaf* (1985)(10 aug).

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

L. Schuitemaker

kapitein der artillerie b.d.

Artillerie-Cursus (1884-1897) en Militaire School (1886-1897)

Rond 1890 waren er in ons land verschillende mogelijkheden om de officiersrang te bereiken.¹ Algemeen bekend zijn de in 1828 opgerichte en thans nog bestaande Koninklijke Militaire Academie en de Hoofdcursussen (HC), voluit „Hoofdcursus ter opleiding van onderofficieren tot officier” geheeten. De bekendste hiervan was die te Kampen. Er zijn ook nog andere geweest, die in 1890 reeds waren opgeheven. Een veel minder bekende weg voor onderofficieren om officier te worden was die door middel van zelfstudie ter voorbereiding op een officiersexamen. Een dergelijke examenregeling, die in 1890 nog gold, was die voor officiermagazijnmeester bij de artillerie, gepubliceerd in *Recueil Militair* (1897)922 e.v. Van deze mogelijkheid, die ook heeft bestaan voor officier-plaatse-lijk adjudant, werd echter hoogst zelden gebruik gemaakt.

Anders ligt dat met de Artillerie-Cursus (AC) en de Militaire School (MS) die gedurende hun tijdelijk bestaan samen meer dan 290 officieren, hoofdzakelijk voor het leger hier te lande, hebben afgeleverd. Bovendien is bij deze instellingen in de jaren 1895-1897 een aantal cadetten gedetacheerd ter voltooiing van hun opleiding. Vreemd genoeg wordt in het gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de KMA, met geen woord over deze uitbesteding gerept. In „Honderdvijftig jaar Generale Staf” wordt de MS wel genoemd, maar blijft de AC onvermeld.

De KMA van 1870 tot 1895

Teneinde inzicht te krijgen in de overwegingen die hebben geleid tot de tijdelijke instelling van twee officiersopleidingen naast de KMA en de HC dienen wij ons eerst bezig te houden met de KMA.

¹ In Nederlands-Oostindië werden tot 1893 ook officieren voor de infanterie en de militaire administratie opgeleid in de Militaire School te Meester Cornelis.

In 1863 kwam de wet op het Middelbaar onderwijs tot stand. Die voorzag in de oprichting van Hoogere Burgerscholen met 3- en met 5-jarige cursus. Hierop sloot de zg. Academiewet van 1869 aan. Die wet hield onder meer in dat het toelatingsexamen voor de KMA werd verzwaaard en, op enkele vakken na, een kennisniveau vroeg, dat de leerstof van de 5-jarige HBS omvatte. Hierdoor kon de duur van de officiersopleiding voor de infanterie en de cavalerie worden teruggebracht tot twee jaar. Ook de cadetten voor de artillerie en de genie deden na twee jaar weliswaar hun officiersexamen doch hun definitieve plaats op de ranglijst werd bepaald door de uitslag van het examen aan de Applicatieschool, waarheen zij na de KMA nog een jaar dienden te gaan.

De eerste cadetten van de nieuwe tweejarige opleiding kwamen in september 1872 in Breda aan. Tegelijkertijd werden de nog aanwezige cadetten van de opleiding „oude stijl” tot voortzetting van hun studie en verdere opleiding overgeplaatst: de cadetten der infanterie bij het 5e Regiment Infanterie te 's-Hertogenbosch en die der artillerie en der genie bij het 1e Regiment Vestingartillerie te Delft.

Helaas was de animo onder de bezitters van een diploma 5-jarige HBS voor een militaire loopbaan uiterst gering. Telde de KMA in het studiejaar 1870/1871 nog 134 cadetten, in 1873/1874 waren het er maar 41. Voor laatstgenoemd studiejaar waren 96 plaatsen beschikbaar doch er werden slechts 18 plaatsen bezet. Voor de infanterie hier te lande — 34 plaatsen — meldde zich niemand. In 1874 konden voor 148 plaatsen 28 cadetten worden aangenomen.

Dientengevolge werd het onderwijs aan de KMA andermaal gereorganiseerd. Met ingang van het studiejaar 1877/78 werd de leeftijdsgrens verlaagd van 17 naar 16 jaar en het toelatingsexamen zodanig vereenvoudigd dat het aansloot op 3 klassen

J. H. Engelbregt

HBS. De opleidingsduur werd verlengd tot 4 jaar. In het 1e en 2e studiejaar werd in hoofdzaak de leerstof uit de beide hoogste klassen van de HBS onderwezen door burgerleraren. In het 3e en 4e studiejaar vond dan de feitelijke officiersopleiding plaats, waarbij officieren-leraar de lessen verzorgden. Voor artilleristen en genisten gold weer, dat zij na het officiersexamen nog een jaar aan de 1e Afdeling van de Krijgsschool moesten doorbrengen. Die was inmiddels in de plaats gekomen van de Applicatieschool. Hoewel de uitslag van dit vervolgjaar niet meer van invloed was op de plaats op de ranglijst, diende men toch voor het examen van deze leergang te zijn geslaagd om in aanmerking te komen voor bevordering tot 1e luitenant. De inzet van de jonge officieren was niet altijd even groot: van de 159 artilleristen en de 46 genisten die tussen 1885 en 1890 aan het examen deelnamen slaagden er resp. 140 en 37 direct. Van degenen, die de cursus herhaalden zakten er 5 voor de tweede maal. Engelbregt, wiens uitspraken straks ook nog in ander verband worden geciteerd, trachtte dit in een aantal fraaie volzinnen te verklaren.

Terwijl zij die voor het leger hier te lande zijn bestemd het nadeel ondervinden dat de studie een jaar gedwongen wordt onderbroken (de Nederlandse artilleristen en genisten gingen namelijk eerst een jaar naar de troep, S.) missen anderzijds degenen

die voor den Indischen dienst zijn opgeleid bij het intreden van den officiersrang de leiding van hunne oudere kameraden en vooral van den kapitein-compagniescommandant aan wiens zorgen de jeugdige tweede luitenants bij het plaats nemen in de gelederen in het bijzonder zijn toevertrouwd.

Eerlijker is dan de titel van een artikel, voorkomende in de *Indische Militaire Gids* van 1886, die luidt „Waarom onze Indische officieren aan de 1e Afdeling van de Krijgsschool niet studeeren”.

De veranderde opzet van de studie aan de KMA, vastgesteld bij de wet van 30 mei 1877, had echter wel tot gevolg dat de toeloop van cadetten weer groter werd. Het studiejaar 1877/78 telde 155 cadetten, het daaropvolgende 218. Hoewel het aantal bezitters van een diploma 5-jarige HBS steeds groter werd was het echter na 1877 voor hen weinig aantrekkelijk naar de KMA te gaan, aangezien er geen mogelijkheid was rechtstreeks in het 3e studiejaar te worden geplaatst.

De Artillerie-Cursus

Tot eind 1884 bestond in Delft de Hoofdcursus voor de artillerie, waarvan op 2 december van dat jaar de laatste cursisten tot luitenant werden benoemd. Enkele maanden daarvoor was bij de Cursuscompagnie, waarbij ook de HC was ondergebracht, een nieuwe opleiding begonnen: de Artillerie-Cursus. Die was bestemd voor jongelui met een diploma 5-jarige HBS of gymnasium. De cursus begon met 17 volontairs in het 1e studiejaar. In 1887/88 waren er 51, verdeeld over drie studiejaar. Tot 1897 legden in totaal 124 volontairs het officiersexamen af. Dat examen omvatte de totaal benodigde kennis op artilleristisch gebied, waardoor de tot luitenant benoemde volontairs waren vrijgesteld van de voor de KMA-officieren verplichte vervolgopleiding.

De directeur van de Artillerie-Cursus was tevens commandant van de Cursuscompagnie, die in administratie was bij het 2e Regiment Vestingartillerie. Hij gaf zelf ook les, daarin bijgestaan door enkele artillerieofficieren. In het laatste cursusjaar, 1896/97, waren er 3 officieren-leraar en, vreemd genoeg, een burgerleraar paardrijden. De lessen „administratie” werden verzorgd door een luitenant-kwartiermeester, die elders zijn hoofdtaak had.

De Militaire School

Twee jaar later werd bij KB van 7 juli 1886, nr 37 de Militaire School in Haarlem opgericht, eveneens bestemd voor abturiënten van de HBS en het gymnasium die wilden worden opgeleid tot infanterieofficier bij het leger hier te lande.

De opleiding aan de MS was iets anders ingericht dan die te Delft. De volontairs doorliepen eerst een „voorbereidend jaar” bij het eveneens te Haarlem gelegeerde 4e Regiment Infanterie en kwamen daarna als volontair-sergeant in het 1e studiejaar. Aan het eind van het 2e studiejaar volgde dan het officiersexamen.

In 1886 begonnen 20 volontairs aan het voorbereidend jaar. Het cursusjaar 1890/91 telde 20 volontairs en 46 volontair-sergeanten. In de loop der jaren namen 173 leerlingen aan het officiersexamen deel.

De Militaire-Schoolcompagnie was in administratie bij het reeds genoemde infanterieregiment, waarvan een der luitenants-kwartiermeester de lessen „administratie” aan de MS verzorgde. Behalve de commandant die, evenals zijn collega in Delft, ook zelf les gaf, waren er gedurende het laatste cursusjaar, dat in oktober 1897 eindigde, nog vier vaste officieren-leraar aan de MS verbonden.

Voorts waren — en de reden wordt later wel duidelijk — nog een luitenant van de cavalerie van de KMA, twee Indische luitenants en een „Nederlandse” luitenant bij de school gedetacheerd.

Een „motivatieonderzoek” anno 1891

Hoewel de toeloop van gegadigden voor een plaats op de AC en de MS veel groter was dan het aantal beschikbare plaatsen had men blijkbaar

aan de ervaringen op de KMA in de jaren '70 met 5-jaars HBS'ers een trauma overgehouden en dientengevolge de nodige bezwaren tegen „late roeping”. In 1891 verscheen van de hand van de toenmalige kapitein der infanterie J. H. Engelbregt, werkzaam „aan” het departement van oorlog een boekje over het militaire onderwijs dat, blijkens de ondertitel, „vooral voor hen die den officiersrang wenschen te bereiken” was bestemd. Op blz. 56 e.v. staat het onderstaande te lezen.

Volgens de tegenwoordige regeling van het militair onderwijs waren daartoe (om officier te worden) twee wegen opengesteld, nl. die langs de KMA en die langs de Artillerie-Cursus of de Militaire School. Gelet op het geringe aantal plaatsen hetwelk jaarlijks voor beide laatstgenoemde inrichtingen gezamenlijk beschikbaar kan worden gesteld (33 in 1889 en 26 in 1890) blijft uit dien hoofde deze weg altijd eenigermate onzeker, vooral gelet op het betrekkelijk groot aantal adspiranten hetwelk zich, vooral in den laatsten tijd, daarvoor aanmeldt (78 in 1889 en 59 in 1890). Reeds op dien grond mag dan ook worden aangenomen dat hij veelal slechts wordt ingeslagen door hen, wier streven is geweest, zonder zich aanvankelijk een bepaald doel bij hunne studiën voor oogen te stellen, het getuigschrift voor een goed afgelegd eindexamen, o.a. der HBS met vijfjarigen cursus te bekomen, teneinde eenmaal in het bezit van dit getuigschrift geraakt, het naar gelang van omstandigheden te benuttigen. Behooren dus de volontairs van den AC en de MS voor het meerendeel tot een type van jongelieden, die hunne studiën in de burgermaatschappij geheel voltooid hebbende, eerst op lateren leeftijd neiging voor den militaire stand beginnen te voelen, dan wel daarop hunne keuze laten vallen tengevolge van te leurgestelde verwachtingen in andere richting; aan

De KMA, ondanks alle reorganisaties steeds de bakermat

de KMA heerscht te dien opzichte een geheel andere toestand.

Daarheen wenden zich bijna zonder uitzondering diegenen welke den driejarigen cursus aan eene HBS of het onderwijs van gelijken omvang als daar wordt gegeven aan eene bijzondere school hebben genoten met het bepaalde doel om zich aan den militairen stand te wijden. Zij worden daarbij aangelokt door de wetenschap dat, indien slechts aan de eischen van het toelatingsexamen wordt voldaan, de plaatsing als cadet aan de Academie zoo goed als verzekerd is en dat zij, in geval van die plaatsing één jaar vroeger den officiersrang kunnen bereiken dan aan den AC of de MS mogelijk is. Immers duurt de studie aan deze inrichtingen drie jaren, aan de KMA, nadat ook aldaar in hoofdzaak hetzelfde is geleerd als in de 4e en de 5e klasse der HBS is geleerd, daarentegen slechts twee jaren; terwijl — bovendien in aanmerking nemende dat de leerlingen van de Academie in Juli, die van den AC en de MS drie maanden later tot tweede luitenant worden benoemd — de volontairs feitelijk bij de cadets twee promotiën ten achter staan.²

Gezien de positie van de schrijver van het bovenstaande lijkt het niet onwaarschijnlijk dat hij een vrij ruim verspreide mening weergaf, die overigens meer dan 90 jaar later door geen enkele beroepskeuzeadviseur zal worden onderschreven.

De wet van 21 juli 1890

Wat betreft de KMA, de AC en de MS bevatte de wet van 21 juli 1890, houdende „regeling van het Militair onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken” de volgende wijzigingen:

— het eerste en tweede studiejaar van de KMA worden losgehaakt van die inrichting en overgebracht naar een afzonderlijke cadettenschool;

— het derde en vierde studiejaar van de KMA zomede de 1e Afdeling van de Krijgsschool worden tot een militaire vakschool met driejarige cursus samengesmolten, en de AC en de MS gaan in deze vakschool op;

² Engelbregt verrekende zich: het moeten drie promoties zijn, want tussen twee KMA-promoties was er ook nog een van de AC en de MS!

— de cadetten worden jaarlijks gedurende enige tijd bij de troep gedetacheerd waardoor zij „den soldaat leeren kennen in zijn eigen omgeving” en zich in een lagere rang met tal van bijzonderheden van huishoudelijke en administratieve aard bij de troep vertrouwd kunnen maken.

Hoewel bij de beraadslagingen over deze wet door de commissie van rapporteurs was voorgesteld de praktische vorming van de cadetten op dezelfde leest te schoeien als bij de MS gebruikelijk was werd dit amendement verworpen. Eerst in 1918 werd het 1e studiejaar op de KMA voornamelijk aan praktische vorming gewijd.

Cadetten in Delft en Haarlem

Nadat in 1883 de eerste leerlingen tot de Cadettenschool in Alkmaar waren toegelaten werd in 1885 ook het onderwijs aan de KMA gereorganiseerd. Bij de AC en de MS werden in dat jaar geen volontairs meer aangenomen.

De nieuw aangekomen cadetten waren voor ongeveer de helft afkomstig van de CS, de overigen kwamen rechtstreeks van HBS of gymnasium. Deze laatsten kwamen een maand eerder in Breda dan de cadetten uit Alkmaar, die de eerste beginselen van het „militaire handwerk” reeds beheersten. Evenals in 1872 werden de cadetten van de vierjarige opleiding naar elders gedetacheerd: de infanteristen en de cavaleristen voor beide legers bij de MS, de artilleristen en genisten bij de AC. Het grootste deel van deze cadetten werd op 11 augustus 1896 tot officier benoemd. De artilleristen en genisten — in totaal 26 tweede luitenanten — gingen allen direct door naar de 1e Afdeling van de Krijgsschool, die daarmee ook haar laatste jaar inging.

Gedurende het studiejaar 1896/97 waren er in Haarlem nog 5 infanteriecadetten en 2 cavaleriecadetten voor het leger hier te lande en 6 infanteristen voor het Indische Leger.

Aangezien de bevordering van cadetten tot korporaal en sergeant anders was geregeld dan voor de volontairs in Delft en Haarlem werd die aangepast. De rang van cadet-korporaal werd namelijk eerst in het vierde studiejaar verleend en bij uitzondering aan de derdejaars. Sergeant was slechts voor de allerbesten weggelegd. Bij de detachering werden alle vierdejaarscadetten sergeant en de

De Cadettenschool te Alkmaar

Cadettenschool Alkmaar: „Officieren en Leeraren”

derdejaars, die een soort bezemklas vormden, korporaal, waarbij werd bepaald dat ook zij na drie maanden sergeant zouden worden.

De Cadettenschool te Alkmaar

Hoewel iets buiten het bestek van het onderwerp vallende lijkt het nuttig ook enkele woorden te wijden aan de Cadettenschool. Op het eerste gezicht leek zo'n school — aanvankelijk dacht men zelfs aan twee cadettenscholen — een doublure van de bestaande scholen voor VHMO (voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs), waartoe de HBS'en en de gymnasia behoorden. Hoewel men, door vrees voor herhaling van de gebeurtenissen na 1872, waarbij „de aanvulling van het officierenkorps voor het leger hier te lande maar vooral van dat in Nederlands-Indië in de waagschaal was gesteld” niet alles op 5-jaars HBS'ers en gymnasiasten wilde zetten, en door middel van de cadettenschool een soort van ijzeren reserve wilde vormen, speelden ook andere overwegingen een rol. Vooral voor het leger in de overzeese gebiedsdelen meldden zich vrij veel jongelui die in de tropen waren opgegroeid. Aangezien in die dagen niet alleen in de Buitengewesten maar ook op Java de onderwijsfaciliteiten beperkt wa-

ren, stuurden vele aldaar werkzame ouders hun kinderen naar Nederland voor een verdere opleiding waarin ter plaatse niet kon worden voorzien.

Hiervoor bood onder meer de Cadettenschool een oplossing. Gegadigden voor een militaire loopbaan konden in Batavia deelnemen aan het toelatingsexamen voor de CS. De geslaagden, die soms nog maar 15 jaar oud waren, vertrokken dan in groepjes onder leiding van een met verlof of pensioen naar Nederland reizend officier naar Alkmaar. Die officier kreeg voor zijn begeleiding een vergoeding van f 100 voor elke afgeleverde cadet. Bij de behandeling van het desbetreffende gedeelte van de wet van 21 juli 1890 is zelfs een amendement ingediend — doch later weer ingetrokken — om de Cadettenschool alleen „voor den dienst in de koloniën in te richten”.

Merkwaardig is dat men behalve de interne cadetten ook externe cadetten kende. Hierbij toonde de overheid toch ietwat een januskop. Enerzijds wilde men hierdoor tegemoetkomen aan de wensen van ouders of voogden, die hun zoon of pupil nog te jong vonden voor het internaatsleven op de CS. Anderzijds schroomde men echter niet deze „zeer jeugdigen” in de gelegenheid te stellen om — wat Engelbregt ietwat eufemistisch noemde — „zich

reeds eenige waarborgen voor de toekomst te verschaffen". Deze externe cadetten verbonden zich, evenals de internen, voor de tijd van negen jaar, waarvan vier als officier. Nadat zij deze verbinte-

nis alsmede de „krijgsartikelen" hadden ondertekend, werden zij in het genot van groot verlof gesteld om zich elders voor te bereiden op het toelatingsexamen voor de KMA.

Literatuur

Honderdvijftig jaar Generale Staf. Den Haag (1964).
KMA-gedenkboek 1828-1903. Breda (1903).

Honderdvijftig jaar KMA 1828-1978. Breda (1978);
Mil. Spect. 147(1978)(11)475-530.

J. H. Engelbregt — *De nieuwe regeling van het militaire onderwijs bij de landmacht*. Den Haag (1891).

De politionele acties

Op 27 en 28 november a.s. organiseert de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht een symposium over de politionele acties in voormalig Nederlands-Indië, in de Nieuwe Kerk aan het Spui te Den Haag. De acties uit de jaren 1947 en 1948 zullen worden geanalyseerd door een team van voornamelijk historici, samengebracht op initiatief van prof. dr. G. Teitler van het KIM te Den Helder. De eerste dag heeft een Nederlands/politiek karakter en zal worden geopend door voorzitter dr. L. G. M. Jaquet. De tweede dag — voorzitter is dan dr. C. M. Schulten — heeft een meer Indonesisch/militair karakter.

Het programma van 27 november luidt:

- dr. P. F. Maas — „Leger te gelde", financiële aspecten van de politionele acties;
- prof. dr. J. Th. M. Bank — Politieke besluitvorming en politieke zorg rond de strijdkrachten in Indië;
- drs. J. W. M. Schulten — Vrijwilligers en weigeraars: propaganda, voorlichting, thuisfront;

— mw drs. P. M. H. Groen — „Operatie Produkt", strategie en besluitvorming betreffende de eerste politionele actie.

Op 28 november is het programma:

- prof. dr. J. A. A. van Doorn — De planters belegerd: de positie van de Europese planters tussen Nederlandse steun en Indonesisch verzet;
- dr. P. J. Drooglever — De samenstelling van de Indonesische strijdkrachten als onderhandelings-thema;
- drs. J. A. de Moor — Het Korps Speciale Troepen: tussen marechausseeformule en politionele actie;
- prof. dr. G. Teitler — Een vergeten strijd: zeepolitie, smokkel, infiltratie.

Deelneming is mogelijk door overmaking van f 60 voor twee dagen (incl. documentatiemap, koffie, thee en lunches) of f 30 voor één van beide dagen, op giro 47 95 13 van de SMK, Den Haag, onder vermelding van „politionele acties" en de naam van de deelnemer, alsmede voor welke dag bij storting van f 30. Studerenden kunnen korting krijgen (incl. tel. (070) 46 12 59). Alle nadere informatie bij het bureau van de SMK, Bachmanstraat 1, 2596 JA Den Haag.

drs. M. P. Bossenbroek

wetenschappelijk medewerker RU Leiden

Tucht in het tussendek*

Luitenant L. E. Gerdessen had zich van de overtocht naar Batavia wel iets avontuurlijkers voorgesteld. Vooral het tamme gedrag van de koloniale militairen aan boord viel hem zwaar tegen:

De (. . .) soldaten van 't detachement waren (. . .) van 'n zeer alledaagsch gehalte; niet het geringste oproertje onder de laatsten; ze waren zelfs vervelend tevreden en gezeggelijk (. . .).

Zo klaagde hij zijn nood als gold het een verregende attractie op een Middellandse-Zee-cruise.

Enig leven in de brouwerij had Gerdessen op zijn reis, ondernomen rond 1865, inderdaad wel mogen verwachten. De koloniale troepen die in de 19e eeuw van Nederland uit werden verscheept naar hun werkterrein in de tropen, stonden niet direct bekend om hun volgzaam karakter; de omstandigheden aan boord leenden zich bovendien slecht voor disciplinaire hoogstandjes. De reisverslagen van minder „onfortuinlijke” collega-officieren schetsen dan ook een aanmerkelijk enerverender verloop van de overtochten. Velen van hen kregen onderweg volop gelegenheid de verschillende gradaties van insubordinatie, variërend van dovemansoren tot muiltucht, van nabij te leren kennen. Niet tot ieders enthousiasme overigens, getuige de vertwijfelde hartekreet van één der betrokkenen over de „ongedisciplineerde benden”, die niet „luisteren (. . .) naar hunnen commanderen officier”.

Discipline

Het is, voortbordurend op dit patroon, niet moeilijk een zeer afwisselende indruk te geven van de discipline bij het transport van koloniale militairen voor het Oost-Indische leger in de 19e eeuw. In de

* Bewerking van een hoofdstuk uit het boek van de auteur: *Van Holland naar Indië. Het transport van koloniale troepen voor het Oost-Indische leger 1815-1909*. Dieren (1986).

literatuur, overwegend bestaande uit „herinneringen”, „lotgevallen”, „ervaringen” en wat dies meer zij, komen staaltjes voor van opperste harmonie naast voorbeelden van grimmige confrontaties op de transportschepen. Een coherent beeld is op basis van dergelijke ego-documenten niet te vormen, te meer daar er slechts van een dertigtal overtochten ooggetuigeverslagen bekend zijn, op een totaal van 2138 troepenverscheppingen naar de Oost in de periode 1815-1909 (afb. 1).

Om het onderwerp van de krijgstuicht onder de detachementen koloniale militairen toch verantwoord te kunnen behandelen, is gebruik gemaakt van statistische gegevens, afkomstig uit de archieven van het ministerie van koloniën en het ministerie van oorlog, aanwezig in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

Combinatie van deze gegevens met de reisverslagen maakt het mogelijk een redelijk gefundeerd antwoord te geven op de vraag hoe het was gesteld met de discipline bij het 19e-eeuwse troepenvervoer, zowel in algemene zin als met betrekking tot twee specifieke vormen van gezagsondermijning: muiterij en desertie. In een ruimer kader geeft de uitkomst van het onderzoek tegelijkertijd een indicatie van de organisatiegraad van de Nederlandse koloniale legermacht; handhaving van de discipline is immers een onmiskenbare voorwaarde voor het soepel functioneren van een militaire organisatie.

Het tijdvak 1815-1909 is afgebakend om voor de hand liggende redenen: in 1815 vertrokken de eerste detachementen koloniale troepen onder verantwoordelijkheid van het Koninkrijk der Nederlanden en in 1909 werd het Koloniaal Werfdepot te Harderwijk, tot dan toe het verzamelpunt van de koloniale recruten, opgeheven; die sluiting viel bovendien vrijwel samen met de definitieve vestiging van het Nederlandse gezag in de gehele Indische archipel.

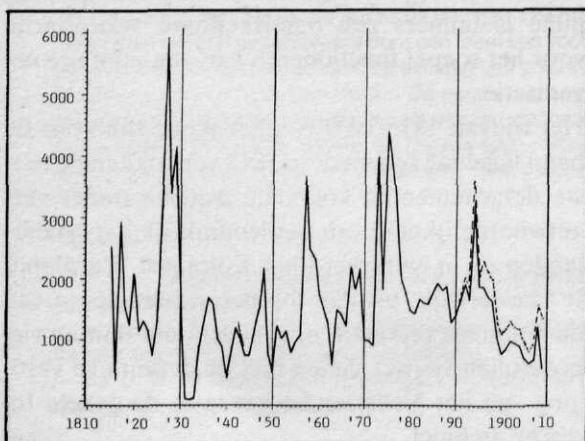
Afb. 1 Groepsfoto van een detachement koloniale militairen aan boord van een transportschip in 1902. Op de voorgrond, met het kruisje op de borst, de Zwitser Edwin Eckert, de „Verfasser” van het in de literatuur-opgave vermelde boek. Deze Eckert schroomde niet op het schutblad van zijn boek te vermelden dat hij uit de Nederlandse koloniale dienst was gesedeert. Overigens gebeurde dat pas in Indië; de mogelijkheden voor een desertie tijdens de zeereis waren in deze latere periode beperkt

KNIL

Het Oost-Indische leger, later bekend als het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), resorteerde vanaf het begin feitelijk en sinds 1830 ook formeel onder het ministerie van koloniën. De werving van de benodigde Europese militairen bleef echter tot 1890 uitsluitend en van 1891 tot 1909 grotendeels voorbehouden aan het ministerie van oorlog, hetgeen resulteerde in de merkwaardige constructie dat de detachementen tot het moment van inscheping op de transportschepen onder dit departement vielen, en vervolgens werden „overgenomen” door het „overzeese” ministerie. Het vervoer van Nederland naar Indië van

Afb. 2 De aantallen naar Oost-Indië vertrokken onderofficieren en manschappen (1815-1909)

— via Harderwijk, - - - via Nijmegen (Koloniale Reserve)

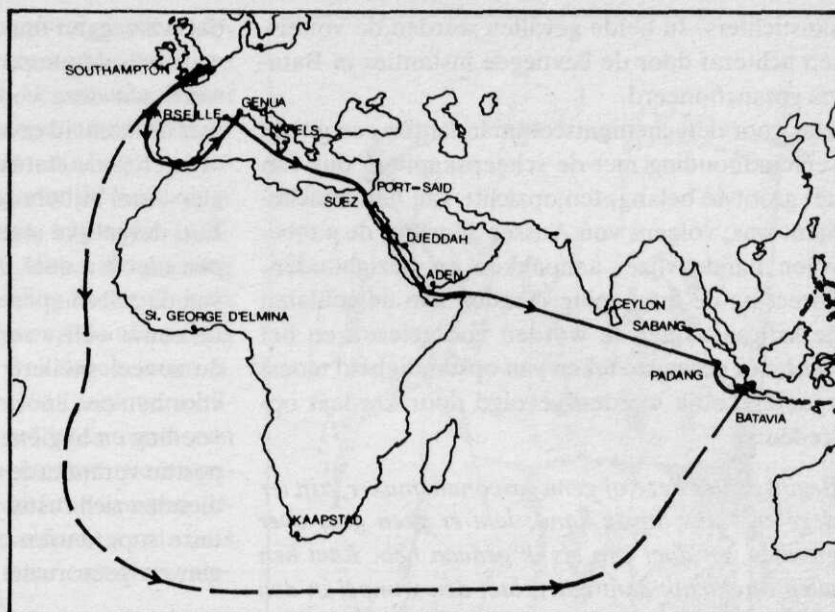
de 6770 officieren en 149.591 onderofficieren en manschappen in de periode 1815-1909 vond derhalve plaats onder verantwoordelijkheid van het ministerie van koloniën (afb. 2).

Daarbij betrof het vrijwel steeds suppletie(= aanvullings)troepen; uitzending van gehele legerkorpsen kwam alleen voor in de jaren 1815-1817 (de expeditionaire troepen), in 1827 (de expeditionaire afdeling) en vanaf 1891. In dat laatste jaar werd de Koloniale Reserve opgericht, met als standplaats Nijmegen, die als Indisch reservekorps een alternatief moest bieden voor het bekritiseerde Koloniaal Werfdepot en het bijbehorende suppletiestelsel. In 1909 nam het Nijmeegse depot uiteindelijk de functies van „Harderwijk” over. Overigens bleef de uitzending van vrijwilligers van de Koloniale Reserve voortdurend ver achter bij die van suppletietroepen; de „reserve”-detachementen zijn om die reden en vanwege hun aparte status niet in dit onderzoek opgenomen.

Evenals de koloniale legervorming kende ook de organisatie van het transport een grote mate van continuïteit. Enkele uitzonderingen in de beginjaren daargelaten, vond het vervoer van de koloniale troepen plaats op koopvaardij schepen; de enige essentiële verschillen waren dat de contracten tot 1824 rechtstreeks werden afgesloten tussen de overheid en de reders, en vanaf dat jaar door tussenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij. Na de introductie van stoomschepen op de Indische vaart in het begin van de jaren '70 werden alleen nog maar zaken gedaan met de Stoom-

Afb. 3 De scheepvaartroutes van Nederland naar Oost-Indië in de 19e eeuw

----- de gebruikelijke route van de zeilschepen
 ——— de door de stoomschepen van de SMN en de Rotterdamsche Lloyd gevolgde route; hier is het sinds 1887 gebruikelijke route-schema aangegeven

vaart Maatschappij Nederland (SMN) en de Rotterdamsche Lloyd (afb. 3).

Gezagsverhoudingen

De hoogste militaire gezagsdrager op onze koopvaardischepen met koloniale troepen aan boord was de detachementscommandant, meestal met de rang van kapitein of luitenant. Eenvoudige gevallen van insubordinatie bestrafte hij naar eigen inzicht, voor ernstige vergrijpen tegen de discipline kon hij een krijgsraad formeren, bestaande uit de officieren en vertegenwoordigers uit de lagere rangen. Dit college kon een officieel onderzoek instellen naar onrechtmatige handelingen en, op basis van het militaire wetboek, ook de eventuele schuld van verdachten vaststellen. Formeel was de krijgsraad niet gerechtigd vonnis te wijzen; schuldig bevonden verdachten werden gedurende de reis opgesloten en vervolgens te Batavia overgedragen aan het bevoegde gezag.

In alle niet-militaire aangelegenheden was de scheepskapitein de baas aan boord. Net als de detachementscommandant kon hij in voorkomende gevallen een rechtsprekend orgaan in het leven roepen, de scheepsraad. Deze raad stond onder voorzitterschap van de gezagvoerder zelf en werd verder gecompleteerd door scheepsofficieren en bemanningsleden. Leidraad bij hun besluitvorming was het wetboek voor de marine, „voor zoo

veel zulks op een particulier vaartuig van toepassing was”.

Zo overzichtelijk als deze afbakening suggereert, was de werkelijkheid natuurlijk niet. In de praktijk van het scheepsleven was de scheidslijn tussen militaire en niet-militaire aangelegenheden vaak moeilijk te trekken. Nauw overleg tussen detachementscommandant en gezagvoerder, met inachtneming van „eene gepaste distantie”, was dan ook geboden, want een competentiestrijd tussen beiden kon funeste gevolgen hebben, zoals kapitein H. H. C. A. von Aussen Janssen na zijn oversteek in 1843 zijn collega-commandanten met buitengewoon veel nadruk voorhield:

Zorgt vooral met wijze behoedzaamheid dat uwe ondergeschikten nooit merken, dat er eenig geschil hoegenaamd in denk- of handelwijze tusschen Lands- of Scheepsofficieren bestaat, want dan is uwe geheele discipline aan boord op de flesch en naar de maan, en wat zullen of kunnen dan niet de gevolgen zijn!

Ook het geruime tijd ontbreken van specifiek voor het troepenvervoer bestemde vaste voorschriften aangaande de discipline noodzaakte tot een goede samenwerking en tot improvisatievermogen. De formele bevoegdheden bleken daarbij niet altijd een belemmering. Zo zijn uit de beginperiode twee gevallen bekend waarin, na het neerslaan van een muiterij, scheepsraad en krijgsraad in onderling overleg besloten tot het fusilleren van de

aanstichters. In beide gevallen werden de vonnissen achteraf door de bevoegde instanties in Batavia gesanctioneerd.

Was voor detachementscommandanten een goede verstandhouding met de scheepskapitein dus van het grootste belang, ten opzichte van het detachement was, volgens von Aussen Janssen, de aanbevolen handelwijze: aanpakken en bezighouden. Direct na de inscheping dienden aan de soldaten de krijgsartikelen te worden voorgelezen en het minste of geringste teken van opstandigheid moest ogenblikkelijk worden gevolgd door kordaat optreden:

Begint echter deze of gene gasconademaker, zijt terdege en fluks bij de hand; laat er geen gras over groeijen, en doet zoo als ik gedaan heb. Laat hen allen direktelijk aantreden, laat den wimpel in den mast waaijen en leert hun de oorlogs-discipline. Geeft hun dan vervolgens eene duchtige schrobbering, en men heeft (. . .) geene vuurstokers meer te vreezen. Hoe strenger men dient (. . .) hoe beter. Dient dus volkomen, als waart gij aan den wal.

Alle officieren moesten voorts erop toezien dat het de manschappen tijdens de reis niet ontbrak aan bezigheden, zoals „op wacht staan”, assistentie aan het scheepsvolk, schoonhouden van eigen onderkomen en uitrusting en theoretisch en praktisch onderricht. Ook spontane activiteiten van de soldaten, mits binnen de grenzen van de discipline natuurlijk, werden toegejuicht: toneel, zang en dans hielpen de tijd te doden en leidden de aandacht af van de vele ongemakken die de overtocht meebracht.

Het grootste ongerief aan boord gaf het onderkomen van de koloniale troepen. Ze werden doorgaans ondergebracht in het tussendek, een krap, benauwd, vochtig, donker en deprimerend verblijf tussen bovendek en ruim. Luitenant W. A. van Rees, in de jaren '30 getuige van deze huisvesting, had echt met zijn ondergeschikten te doen:

Niets is zo incomfortable als die manier van logeren: niemand weet zijn plaats te onthouden, alles loopt door en tegen elkander, het dek schijnt op de hersens te drukken, en de lucht komt als lood in de longen dringen.

De onderofficieren hadden lange tijd eveneens reden tot klagen, want zij ondergingen aan boord nagenoeg dezelfde behandeling als de soldaten,

dat wil zeggen onderdak in het tussendek en eten wat de soldatenpot schafte. Pas in de jaren '60 werd aan deze voor de discipline schadelijke gemeenzaamheid een einde gemaakt, toen de onderofficieren de status kregen van tweede-klaspassagiers, met bijbehorende eigen hutten.

Een dergelijke statusverhoging viel de manschappen niet ten deel. De omstandigheden aan boord van de zeilschepen verbeterden na het midden van de eeuw weliswaar geleidelijk en de overstap op de zoveel snellere stoomschepen betekende ook voor hen een enorme vooruitgang qua huisvesting, voeding en hygiëne, maar aan hun ondergeschikte positie veranderde dat begrijpelijkerwijs niets. Zij dienden zich rustig te houden, de bevelen van militaire superieuren en scheepsofficieren op te volgen en geen ruzie te zoeken met de bemanning.

Eén van de eerste orders die von Aussen Janssen uitvaardigde na de inscheping van het detachement luidde:

Ten strengste zal gestraft worden, hij, die zich tegen de Stuurlieden verzet of zich met de matrozen of ander bootsvolk in woordenwisseling mengt.

De bewegingsvrijheid van de soldaten was bovendien beperkt: benedendeks was zoals gezegd het tussendek hun verplichte verblijf, en bovendeks was het achterdek, domein van scheepsofficieren en eerste-klaspassagiers, voor hen verboden terrein. Eén van de koloniale recruten ondervond dat aan den lijve toen hij gedachteloos de afscheiding overschreed en door de gezagvoerder werd onthaald op het originele *consilium abeundi*: „Weg koebeest”. Overigens bracht het voorval geen verandering in zijn opvattingen over discipline: de strenge tucht waaraan het detachement, en dus ook hij zelf als gewoon soldaat, was onderworpen, achtte hij in de gegeven omstandigheden onverminderd noodzakelijk:

(. . .) dat een transportje als het onze noodig heeft, er een weinig de hand aan te houden, behoeft geene verzekering.

Straffen

De gebruikelijke bestraffing van militaire overtreders bestond uit enigerlei vorm van arrest: de arrestant werd veroordeeld tot een al dan niet geboeid of kromgesloten verblijf in het tussendek,

het kabelgat of in een soms aanwezige provoost. Lijfstraffen kwamen zeker in de eerste helft van de 19e eeuw ook voor. Daarin kende men echter niet meer de variatie die in vroeger eeuwen op de VOC-schepen in zwang was. Van die bonte verzameling straffen — „doorhaling van de hand door het mes, van de ra lopen, laarzen, kielhalen, geselen en brandmerken” — werd alleen de geseling nog toegepast. De enige afwisseling bestond uit de keuze van het wapen: meestal vond de afstraffing plaats in de vorm van riet- of stokslagen, maar S. Roorda van Eijsinga was er, in 1818, ook verschillende malen getuige van dat soldaten „met een hard end touw duchtig op de achterkwartieren geslagen” werden; een wegens diefstal van een officierszakdoek veroordeelde soldaat werd zelfs „gebridst, met twee honderd twee en twintig slagen, met schoenen met spijkers.”

Op grond van steeds schaarsere verwijzingen in de literatuur is de indruk gewettigd dat de lijfstraffen in de loop van de 19e eeuw als disciplinaire maatregel afnamen. Dat geldt in nog sterkere mate voor de toepassing van de doodstraf aan boord van de troepenschepen. Na de bovengenoemde fusillades, die plaatsvonden in 1819 en 1820, zijn er, voor zover bekend, geen executies meer voltrokken.

Geheel in overeenstemming met deze indruk zijn negatieve geluiden over de discipline bij het troepenvervoer vooral te beluisteren in de literatuur aangaande vroeg-19e-eeuwse reizen. Zeker gedurende de eerste jaren overheersten de klachten over de bandeloosheid van de koloniale militairen.

Zo constateerde Roorda van Eijsinga na een vergeefse tussenkomst van de detachementscommandant bij een geschil over het eten:

De ondergeschiktheid houdt dus geheel op, en dit doet ons allen verlangen naar het einde van deze lastige reis.

J. Boelen had als scheepskapitein rond 1820 het nodige te stellen met zijn militaire passagiers (zie onder) en luitenant Van Rees gaf grif zijn eigen tekortkomingen toe bij het vervoer van een detachement, voor een groot deel bestaande uit „geboleerde Leidenaars” en vreemdelingen:

De meeste onderofficieren ontbrak het aan den takt om met zulk onwillig volk om te springen, en de of-

Afb. 4 „Steek toch eens op.” De illustratie toont de scène waarin de jonge luitenant W. A. van Rees zijn bezorgdheid uit over het gestook van de opstandige soldaat „Bezem”. Zijn detachementscommandant voelt weinig voor resoluut optreden, niet alleen uit angst voor escalatie, maar ook omdat hij opziet tegen de tijdrovende nasleep van een militair-rechterlijke afhandeling te Batavia. Vooral in de eerste helft van de 19e eeuw (deze scène viel in het begin van de jaren '30) moesten de detachementscommandanten regelmatig handelen naar eigen inzichten (illustratie uit Van Rees' boek, zie literatuuropgave)

ficiëren — waarom zou ik het niet bekennen — aan ondervinding om zich te doen gehoorzamen.

Na 1850 verstomde dit soort klachten geleidelijk. In de reisverslagen uit de tweede helft van de 19e eeuw werd de noodzaak van een strenge tucht en kordaat optreden veel minder sterk beklemtoond dan in de eerste decennia het geval was; vanaf de jaren '80 raakte het thema van de gezagshandhaving in de literatuur zelfs vrijwel buiten beeld: in positieve noch negatieve zin werd er aandacht aan geschonken, een duidelijke aanwijzing dat het „probleem” als zodanig niet meer leefde.

Al te grote stelligheid hieromtrent is echter nog voorbarig. Een kanttekening bij de berichtgeving over opstandig gedrag tijdens de transporten is op haar plaats, aangezien deze voor een niet gering deel afhankelijk was van de toevallige omstandigheid dat er een „verslaggever” aan boord was. De

officiële rapporten kunnen namelijk, om een aantal samenhangende redenen, niet op volledigheid bogen. Naarmate de reis vorderde, realiseerden ordeverstoorers zich steeds beter dat zij in Batavia wel eens voor hun (wan)daden ter verantwoording zouden kunnen worden geroepen en dit besef bracht velen van hen tot een inschikkelijker houding. Officieren, van hun kant, reageerden niet zelden positief op zo'n blijk van inkeer, al was het maar omdat ze opzagen tegen de omslachtige procedure die een officiële rechtsvervolgning kon meebrengen. De militaire autoriteiten in Batavia stimuleerden een reguliere rechtsgang al evenmin. Van Rees kreeg op zijn vraag hoe er moest worden opgetreden tegen een zeer opstandige soldaat, „Bezem” geheten, het volgende niets aan duidelijkheid te wensen overlatende antwoord van zijn ervaren detachementscommandant (afb. 4):

Een soldaat kost te veel geld wanneer hij te Batavia aan wal stapt, om hem zoo gaauw voor den knikker te blazen. Wat aan boord gebeurt, willen ze in den oost liever niet weten. Weet ge wat ze er met Bezem zullen doen? Ze geven hem veertien dagen provooft, om den anderen dag water en rijst en gesloten, ze zenden hem daarna naar een buitenpost en daarmee is 't uit.

Muiterij

Of ook ernstiger vormen van gezagsondermijning, zoals oproer onder het detachement, in de doofpot belandden, is niet met zekerheid vast te stellen; duidelijk is natuurlijk wel dat individuele weerspanningheid zich gemakkelijker laat verzwijgen dan een massale opstand.

Zo zijn uit de bronnen en de literatuur veertien gevallen van muiterij — of pogingen daartoe — bekend, die zich in deze periode tijdens het vervoer van koloniale militairen naar Indië hebben voorgedaan. De helft daarvan vond plaats vóór 1830, de andere zeven in respectievelijk 1840 en 1841, 1857, 1859 — tot driemaal toe — en in 1876. De hiervoor gesignaleerde verbetering van de discipline in de tweede helft van de 19e eeuw wordt dus door de afnemende miltzucht geaccentueerd.

Reisdoel van de meeste oproeringen was stevast het Zuidamerikaanse vasteland. Behalve de opstanden op de *Alcor* (1859) en de *Prinses Amalia*

(1876) vonden de muiterijen dan ook plaats op de Atlantische Oceaan, ter hoogte van de Braziliaanse kust of al eerder, als de muiters hun geduld niet konden bewaren; ook kon het complot natuurlijk voortijdig worden ontdekt. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld op de *Arinus Marinus* (1821), omdat, zoals detachementscommandant J. B. J. van Doren noteerde,

het moeilijk is, dat in zulk een klein bestek dusdanige voornemens tot het oogenblik van rijpheid kunnen geheim blijven.

Ook zijn collega op de *Ida Aleida* (1819), luitenant J. Penning Nieuwland, had vooraf „informatiën bekomen” dat er iets broeide onder de manschappen. Hij kon echter niet beletten dat voor- en tegenstanders van muiterij onderling slaags raakten. Zijn kordate optreden — hij begaf zich, gewapend met een ongeladen pistool, geheel alleen in het tussendek en overblufte de aanstichter van de moeilijkheden met een vastberaden „Monts sur le pont (. . .) ou je te brule la cervelle!” — voorkwam erger. Met de opstandigheid onder het detachement was het definitief gedaan toen deze oproering door krijgs- en scheepsraad ter dood werd veroordeeld en vervolgens gefusilleerd.

Minder geïmponeerd door executies toonden zich de soldaten aan boord van de *Delphine* (1820). Drie muiters — waaronder een voormalig priester — waren al ter dood gebracht en zestien samenzweerders zaten nog gevangen toen opnieuw het vuur van de opstand ontbrandde. Gezagvoerder J. Boelen verloochende zijn marineafkomst niet. Eerder had hij eigenhandig het werk van het executiepeloton afgemaakt en nu voerde hij de officieren en het scheepsvolk aan in een rechtstreekse nachtelijke confrontatie met het nog steeds oproerige detachement. Hoe verbeterd de strijd was, blijkt wel uit zijn commando: „Schiet niet, maar sla dood wat achter den grooten mast komt” en uit zijn constatering achteraf: „Wij hakten en sloegen onder de militairen rond met een woede van onzen kant, die alle beschrijving te boven gaat.” Tot doodslag kwam het die nacht niet, wel vielen er vele gewonden onder de militairen. Alle miltzucht bekoelde ten slotte toen aan bakboord en stuurboord twee draaibassen werden geplaatst en Boelen ten overstaan van het detachement een demonstratie liet geven van de uitwerking van dit scheepsgeschut. Zo werd ook dit oproer, voor zo-

ver bekend de gewelddadigste uitbarsting in de reeks, neergeslagen, net als alle andere pogingen tot mouterij.

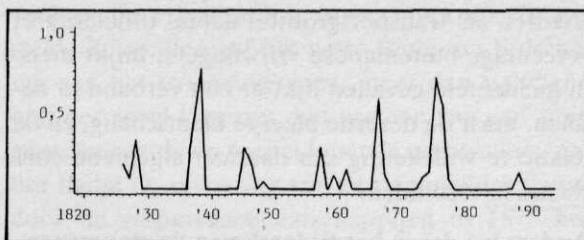
Over mogelijke oorzaken van de opstandigheid, anders dan de zuigkracht van Zuid-Amerika, ontbreken de gegevens. Alleen over de mouterij aan boord van de *Prinses Amalia* valt te lezen dat de manschappen, tussendecks geconsigneerd om desertie te voorkomen in het altijd verleidelijke Suezkanaal — dat sinds de overschakeling op stoomschepen in de route was opgenomen — luidkeels hun ongenoegen daarover uitten en vervolgens in opstand kwamen.

Over de achtergrond van de muiters is iets meer bekend. Bij de eerste drie gelegenheden, in 1819 en 1820, betrof het steeds Fransen, voormalige *grogards* van Napoleon, die in het algemeen weinig respect konden opbrengen voor hun Hollandse superieuren. Ook in de literatuur uit de latere jaren werden vooral de buitenlandse soldaten als de onruststokers aangewezen. Zo werden voor de mouterij op de *Prinses Amalia* „speciaal Fransen en Belgen” verantwoordelijk gesteld en achter de opstanden in de late jaren '50 zouden voornamelijk Zwitsers hebben gezeten. Het waren evenwel niet uitsluitend buitenlandse koloniale recruten die zich aan mouterij schuldig maakten, de oproermakers aan boord van de *Pieter Florisz* (1840) bijvoorbeeld waren allen Nederlanders.

Van een significante relatie tussen de opstandigheid van de koloniale militairen en de transportgrootte of het aantal officieren aan boord is niets gebleken. De samenstelling van de detachementen varieerde van 5 officieren en 50 onderofficieren en manschappen op de *Delphine* tot 2 officieren en 200 militairen van lagere rang op de *Schoonverbond* (1828); saillant is dat juist op het eerstgenoemde schip, met het hoogste relatieve aantal officieren aan boord, de munitie het moeilijkst was te bedwingen.

Desertie

Wat de desertie van koloniale militairen op weg naar Indië betreft, is er meer statistisch houvast, althans voor de periode 1826-1894. Uit de gegevens van het zg. inschepingsregister blijkt dat van de 117.062 soldaten die in deze periode uit Nederland vertrokken, er in Batavia 126 op het appèl

Afb. 5 Het percentage deserteurs onder de detachementen koloniale militairen

ontbraken die zich onderweg met succes aan de krijgstuicht hadden weten te onttrekken. Van dit selecte gezelschap — tenslotte amper 0,1% van het totaal — verdween bijna de helft spoorloos in een tijdvak van vijf jaar, van 1873 tot en met 1877; de overige deserties waren eveneens geconcentreerd in een beperkt aantal jaren — nog eens 42% in 1826, 1827, 1828, 1837, 1857 en 1866 — zodat te constateren valt dat 90% van alle deserties plaatsvond in twaalf, over de gehele periode verspreide, jaren. Overigens betrof de desertie ook in deze jaren nooit meer dan 1% van het aantal uitgezonden manschappen; de conclusie is derhalve gewettigd dat de desertie tijdens het vervoer van koloniale troepen nooit opzienbarend hoog was en met uitzondering van het genoemde dozijn jaren zelfs te verwaarlozen (afb. 5).

Voor de periode van de zeilvaart wekt dat geen verbazing; de mogelijkheden tot desertie waren namelijk beperkt. De soldaat die niet erin was geslaagd in de vertrekhaven of al eerder te drossen en toch nog vóór Batavia de koloniale krijgstdienst wenste te verlaten, kon alleen maar hopen op een zeereis met tegenslagen. Averij — liefst niet al te drastisch natuurlijk — of een gebrek aan leeftocht konden een schipper noodzaken onderweg een haven aan te doen en dat betekende dan de enige kans alsnog desertieplannen uit te voeren. Op volle zee biedt een dergelijke onderneming nu eenmaal weinig uitzicht op blijvend succes. Maar ook in de „noodhavens” — een van de vele Britse havensteden, Lissabon of één van de Braziliaanse kustplaatsen Bahia of Rio de Janeiro — was deserteren geen eenvoudige zaak. De manschappen mochten, ook onder begeleiding, het schip niet verlaten, en de doorgaans scherpe bewaking door officieren en onderofficieren zorgde ervoor dat slechts weinig soldaten erin slaagden ongemerkt te verdwijnen.

Van een meer dan toevallige samenhang tussen de succesvolle desertiepogingen in deze periode en

factoren als transportgrootte, aantal officieren of percentage buitenlandse vrijwilligers, blijkt niets. In incidentele gevallen lijkt er een verband te bestaan, maar de desertie bleef te kleinschalig, en de relatie te willekeurig om daaraan algemene conclusies te verbinden.

Anders lag dat in het tijdperk van de stoomvaart. De route die de stoomschepen volgden bood potentiële deserteurs ontegenzeggelijk meer mogelijkheden. Southampton en Napels — later Marseille of Genua — werden vaste aanloophavens, en in het Suezkanaal bevond het „land van belofte” zich over een lengte van 150 km binnen zwembereik. Bovendien viel de overgangsfase van zeil naar stoomvaart samen met het begin van de Atjeh-oorlog, die de Nederlandse overheid noopte binnen korte tijd, en met versoepeling van de selectiecriteria, grote aantallen koloniale militairen naar Indië te verschepen. Dat de eerste jaren van de stoomvaart een — naar verhouding — aanzienlijke toeneming van de desertie te zien gaven, is derhalve niet opmerkelijk. Vooral 1875 en 1876, met respectievelijk 32 en 21 deserteurs, waren „topjaren”.

De even plotselinge afnemering van geslaagde desertiepogingen na 1877 werd in de hand gewerkt door de normalisatie van de gang van zaken rond het troepenvervoer, maar bovenal door een doeltreffender controle op en rond de transportschepen. Zo werd ter bestrijding van desertie in het Suezkanaal — de favoriete locatie — een even simpele als effectieve methode ontwikkeld: het stoomschip nam een roeiboort op sleeptouw met

daarin Egyptische politiemensen en een Nederlandse onderofficier die, „van top tot teen gewapend”, tot taak hadden „bij pogingen tot desertie spoedig aan wal te zijn en deserteurs te arresteerden.”

Dit soort preventieve maatregelen had kennelijk het gewenste resultaat. De desertie tijdens het vervoer van de koloniale militairen werd vrijwel uitgebannen, zelfs al voordat een verdere inkrimping van de transportgrootte, in 1879 en 1880, het toezicht op de detachementen vergemakkelijkte.

Slotsom

Nu de verschillende facetten van gezagshandhaving aan de orde zijn geweest, kan de balans worden opgemaakt. Duidelijk is dat de discipline in de loop van de behandelde periode aanzienlijk verbeterde. De transporten in het eerste decennium van de 20e eeuw waren schoolreisjes, vergeleken met de tumultueuze overtochten in de eerste jaren van het Koninkrijk. In die beginfase waren orde en tucht tijdens het vervoer van de koloniale militairen vaak ver te zoeken. Er zijn aanwijzingen dat in deze situatie geleidelijk verbetering kwam en dat de gezagshandhaving in de tweede helft van de 19e eeuw in het algemeen minder problematisch verliep. Het opvoeren van de werving en van de uitzending van militairen op het einde van de jaren '50 en vooral in het midden van de jaren '70 had evenwel een negatieve invloed op de discipline. Een definitieve verandering ten goede vond zodoende pas plaats vanaf ca. 1880.

Voor de reden van die verbetering kan in de eerste

Literatuur

- H. H. C. A. von Aussen Jansen — *Wenken en raadgevingen, ter inlichting van heeren officieren, die zich naar Oostindië begeven*. Zutphen (1847).
- M. G. de Boer — *Honderd jaar Nederlandsche scheepvaart*. Amsterdam (1939).
- J. R. Bruijn en J. Lucassen (eds) — *Op de schepen van de VOC*. Groningen (1980).
- J. B. J. van Doren — *Reis naar Nederlandsch Oost-Indië, of land- en zeetogten gedurende de twee eerste jaren mijns verblijfs op Java*, 2 dln. Den Haag (1851).
- E. Eckert — *Erlebnisse eines Schweizers als Deserteur der holländ. Kolonial-Armee in Ost-Indien*. Weinfelden (1912).
- G. — De discipline aan boord bij de suppletietroepen voor de koloniën. *Tijdschr. Ned.-Indië* 17(1855)(1) 322-331.
- L. E. Gerdessen — *Vijf jaar gedetacheerd. Indische schetsen*. Amsterdam (1873).
- L. v. L. — *De reis van Harderwijk naar Oost-Indië. Uit het dagboek van een koloniaal soldaat*. Semarang (1868).
- Monitor — *De transportschepen voor het Indische leger*. Batavia/Amsterdam (1878).
- J. Oderwald (ed) — *Het merkwaardig dagboek van een Nederlandsch zeeman 1795-1860 naar het memoriaal van vice-admiraal J. Boelen Jzn.*, dl 2. Amsterdam (1943).
- W. A. van Rees — *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier*, 2 dln. Den Haag (1863).
- P. P. Roorda van Eijsinga (ed) — *Versch. reizen en lotgevallen van S. Roorda van Eijsinga*, dl. 1 Amsterdam (1830-32).
- H. L. Zwitzer en C. A. Heshusius — *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950*. Den Haag (1977).

plaats worden gewezen op het strikter hanteren van selectiecriteria en vervolgens op het treffen van adequate preventieve maatregelen. Voorts hielp ook de drastische verkorting van de reisduur door het gebruik van stoomschepen een handje. Het effect van deze ingreep werd weliswaar tijdelijk tenietgedaan door de grotere desertiemogelijkheden van de nieuwe route, en de niet direct te beheersen gevolgen van de „Atjeh-drukke”, maar de voordelen waren onmiskenbaar: de manschappen kregen minder tijd om onlustgevoelens te uiten en bij eventuele vergrijpen werd hun een

veel snellere bestraffing in het vooruitzicht gesteld. Bovendien gaf het vaste route- en tijdschema aan het troepenvervoer, meer dan voorheen ooit het geval kon zijn, het aanzien van een goed georganiseerde en soepel lopende organisatie. Zeker nadat de invoering van een geregelder dienst door de stoomvaartmaatschappijen in 1879 het uitzenden van aanzienlijk kleinere detachementen — van gelijkmatiger samenstelling — had mogelijk gemaakt, voltrok het transport van koloniale militairen naar Indië zich steeds meer in een sfeer van orde en regelmaat.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van
de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

J. J. S. B. van Hoppe en A. M. C. D. Jansen op de Haar

cadetten-vaandrig der infanterie

Japans management en het belang voor onze krijgsmacht

Japan, de tweede economische wereldmacht na de Verenigde Staten, kent een forse economische groei in een periode waarin de Westerse economie moeizaam uit het dal kruipt. Die groei is voor een groot deel toe te schrijven aan Japans management. Het Westen is zich daarvan bewust en heeft dan ook grote aandacht ervoor.

Wij zijn van mening dat de Koninklijke Militaire Academie daarin niet kan achterblijven en dat een toetsing van de toepasbaarheid van Japans management op de Nederlandse krijgsmacht gewenst is. Dit artikel vormt daartoe misschien een aanzet.

Eindstudie

Allereerst willen wij kort ingaan op de opzet van de eindstudie teneinde een beeld te schetsen van de gevolgde werkzaamheden. Begonnen werd met een uiteenzetting van Japans management in theorie. Hierin werd een aantal kenmerken van Japans management nader uitgewerkt. Tevens werd bepaald of die kenmerken cultuurvrij of cultuurspecifiek zijn. Cultuurvrij wil zeggen dat de kenmerken in principe overdraagbaar zijn naar de Westerse situatie. Cultuurspecifiek betekent dat de kenmerken door hun typisch Japanse achtergrond niet overdraagbaar zijn. Een aantal omgevingsfactoren werd daarom diepgaand bestudeerd. Aan het einde van dit theoretische gedeelte

In het najaar van 1984 besloten de cadetten-sergeant Van Hoppe en Jansen op de Haar als onderwerp voor hun eindstudie aan de KMA te kiezen voor Japans management. De informatie voor die eindstudie werd verkregen uit een uitgebreid literatuuronderzoek en tijdens een studiereis naar Japan (31 mei-17 juni 1985), waarbij zowel bedrijven als de National defence academy of Japan (vgl. KMA/KIM) werden bezocht. Beiden verdedigden hun eindstudie in augustus 1985 tegenover hun begeleidende docent, prof. dr. C. W. Vroom. Nevenstaand artikel is een gedeeltelijke weergave van de eindstudie.

werd aandacht besteed aan de keerzijde van het Japanse succes.

De theorie werd vervolgens getoetst aan de praktijk bij Nihon Philips. Dank zij verschillende bezoeken aan dat bedrijf kon een korte case-study worden geschreven. Hierin werd aangegeven hoe *total quality control*, dat wil zeggen kwaliteitsbeheersing van zowel produkt als produktieproces, bij Nihon Philips wordt toegepast.

Na Japans management in theorie en praktijk werden de *Self defense forces of Japan*, de SDF, en de *National defense academy of Japan*, de NDA, aan een nader onderzoek onderworpen. In dit kader werd een vijfdaags bezoek aan de NDA gebracht (afb. 1). Een beschrijving van de SDF, de plaats van de NDA daarin en een uiteenzetting van de opleiding aan en het leven op de NDA gingen vooraf aan een beschrijving van Japans management in de SDF, zoals dat op de NDA werd geschetst.

Het laatste gedeelte van de eindstudie behandelde de toepasbaarheid van Japans management op de Nederlandse krijgsmacht. Daarbij werd onder andere gebruik gemaakt van een vergelijking tussen het management in het Japanse bedrijfsleven en in de SDF.

Tot slot kwamen wij tot een aantal aanbevelingen voor de toepassing van Japans management op de Nederlandse krijgsmacht.

Wat is Japans management?

Om enige duidelijkheid te verschaffen omtrent Japans management zal een aantal kenmerken worden behandeld. Japans management houdt een verwijzing in naar de specifieke strategische en bestuurlijke processen van Japanse organisaties ten aanzien van hun activiteiten.

Kwaliteitsbeheersing wordt algemeen beschouwd als het kenmerkendste van Japans management.

Het betreft hier zowel kwaliteitsbeheersing van het produkt als van het produktieproces. Binnen de kwaliteitsbeheersing vormen de kwaliteitscirkels het bekendste voorbeeld. Een kwaliteitscirkel is gewoonlijk een groep mensen van maximaal tien personen die zich bezighouden met het verhogen van kwaliteit en produktiviteit. De leden van deze cirkels zijn vaak vrijwilligers die bijvoorbeeld één uur per week bij elkaar komen, soms buiten de normale werktijden. Er is een aantal voorwaarden verbonden aan het goed functioneren van kwaliteitscirkels:

- a. vrijwillig, zowel in deelneming als in procedures en selectie van onderwerpen;
- b. gesteund door de chef;
- c. participatie door alle leden, onder andere door een niet te moeilijk probleem te kiezen, waardoor sneller een zichtbaar effect wordt verkregen.

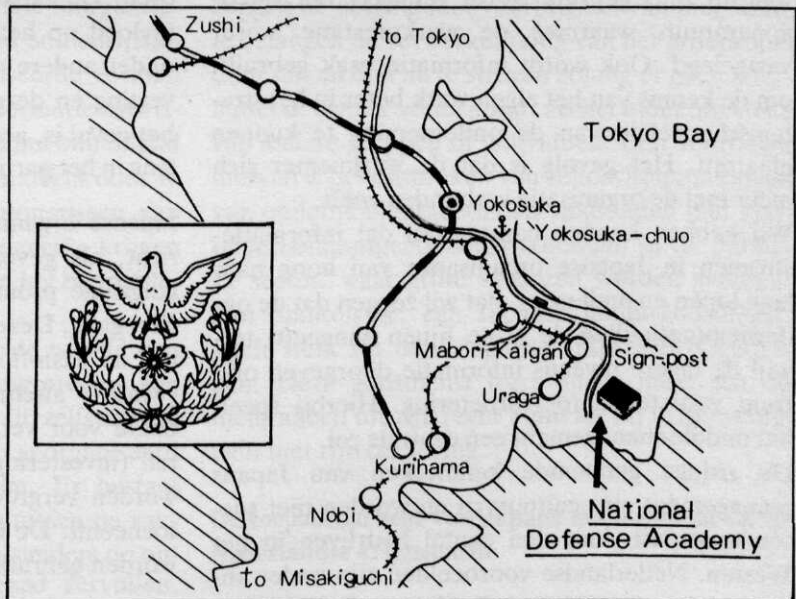
Japanse organisaties zijn sterk gericht op „kaizen”, dat wil zeggen verbetering (afb. 2). Management kent twee taken, namelijk handhaven van

wat is bereikt en verbeteren. Verbeteren wordt nagestreefd bij alle activiteiten, gericht op verhoging van de kwaliteit van zowel produkt als produktieproces.

Het verschil tussen Japanse en westerse bedrijven kan schetsmatig worden weergegeven (zie afb. 3). Het opvallendste hieraan is dat het middle management in Japanse bedrijven een grote invloed heeft op de verbeteringen. Zelfs tot op het niveau van de werkvloer houdt men zich nog bezig met *kaizen*, vaak door middel van de eerder genoemde kwaliteitscirkels. Tot slot nog kort het verschil tussen Japans *kaizen* en westerse innovatie. *Kaizen* houdt een voortdurend proces van verbeteringen op elk niveau in de organisatie in, terwijl innovatie meestal een grote sprong voorwaarts betekent die door het top-management wordt geïnitieerd.

In de Japanse organisaties wordt veel aandacht besteed aan job-rotatie, de niet-gespecialiseerde carrièregang. De werknemer krijgt inzicht in de totale organisatie en daardoor een grotere betrokkenheid bij de organisatie. Tevens worden span-

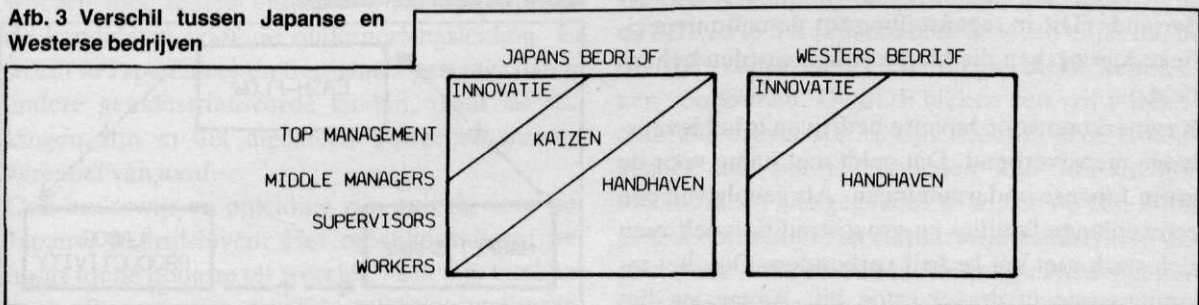
Afb. 1 Lokatie en (inzet) embleem van de NDA

Afb. 2 „Kaizen” ... verbetering

Afb. 3 Verschil tussen Japanse en Westerse bedrijven

ningen tussen de verschillende afdelingen vermindert. Voordat promotie kan worden gemaakt, moet eerst een aantal afdelingen worden doorlopen.

Door de grote betrokkenheid bij de organisatie ontstaat in de organisatie al snel een gemeenschappelijk waardensysteem: men is zich meer bewust van de organisatiedoelstellingen dan in het westen het geval is.

In Japan staat de werknemer centraal in de organisatie. De taak van het management in Japan bestaat uit het scheppen van voorwaarden opdat medewerkers kunnen en willen werken om problemen op te lossen. Niet het aantal fouten dat wordt gemaakt is de norm, maar de kwaliteit van het productieproces; men streeft daarbij naar optimalisering. Daarbij zullen altijd fouten worden gemaakt, maar men probeert die structureel te vermijden.

Feiten en kennis worden door de gehele onderneming tot op elk niveau verspreid; de informatie wordt gebruikt als productiefactor. Informatie betreft bv. feed-back over de eigen werkprestatie, waarbij zelfs gebruik wordt gemaakt van video-apparatuur, waarmee de werkprestatie wordt vastgelegd. Ook wordt informatie vaak gebruikt om de kennis van het eigen werk beter in het strategische beleid van de onderneming te kunnen plaatsen. Het gevolg is dat de werknemer zich meer met de organisatie verbonden voelt.

Wij hebben kunnen constateren dat informatiestromen in Japanse organisaties van hoog naar laag lopen en andersom, dat wil zeggen dat de ondernemingsleiding de grote lijnen aangeeft, terwijl de lagere niveaus informatie doorgeven omtrent voorstellen tot verbetering. Hierbij speelt het middle-management een centrale rol.

De zojuist genoemde kenmerken van Japans management zijn cultuurvrij en worden met succes toegepast door een aantal bedrijven in het Westen. Nederlandse voorbeelden zijn onder andere Volvo Car, Philips, Fokker en Fujifilm Nederland. (Dit in tegenstelling tot de cultuurspecifieke kenmerken die hierna zullen worden behandeld.)

Kenmerkend voor Japanse bedrijven is het levenslange dienstverband. Dat geldt met name voor de grote Japanse ondernemingen. Als gevolg van een eeuwenlange familie- en groepstraditie voelt men zich sterk met het bedrijf verbonden. Ook het inkomenssysteem draagt ertoe bij. Aangezien het

inkomenssysteem voornamelijk is gebaseerd op de bedrijfsleeftijd, is een overstap naar een ander bedrijf zeer ongunstig. Het levenslange dienstverband hangt nauw samen met een langzame promotie. Er bestaat een traditionele waardering voor de ouderdom in Japan. Vandaar dat in de grote Japanse bedrijven de eerste bevorderingen pas na ongeveer tien jaar plaatsvinden.

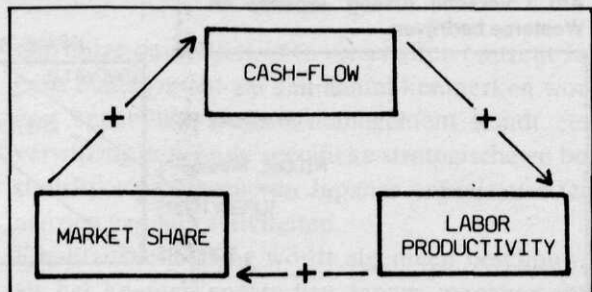
De collectieve besluitvorming in Japanse bedrijven is hoofdzakelijk een bottom-up-proces. Lagere werknemers doen voorstellen aan hoger geplaatste functionarissen op een sterk geïnstitutionaliseerde wijze, het zg. Ringi-systeem. Deze vorm van besluitvorming berust op een eeuwenlange familietraditie van hiërarchie, harmonie en consensus.

In de groep voelt men zich sterk verantwoordelijk voor elkaar. Door een historisch bepaald, streng controlesysteem kwam men tot deze wederzijdse verantwoordelijkheid, in tegenstelling tot de westerse individuele verantwoordelijkheid.

De werknemer staat ook *buiten* de werksfeer centraal. De Japanse organisaties hebben een grote invloed op het privéleven van hun werknemers, onder andere door sportfaciliteiten, bedrijfshuisvesting en dergelijke. Eerder dan in het Westen het geval is, accepteert men in Japan deze inmenging in het particuliere leven.

Japanse organisaties zijn veelal lange-termijngericht, als gevolg van levenslang dienstverband, langzame promotie en niet-gespecialiseerde carrièregang. Deze oriëntatie komt tot uitdrukking in bv. de cash-flow-triangle (afb. 4). De cash-flow (winst + afschrijvingen) is in eerste instantie bedoeld voor vergroting van de arbeidsproductiviteit (investeringen), zodat het marktaandeel kan worden vergroot, waardoor de cash-flow verder toeneemt. De cash-flow zou in het Westen meer worden gebruikt om op korte termijn de aandeel-

Afb. 4 De cash-flow-triangle

houders tevreden te stellen. De nadruk op een hoge *return on investment* (winst) op korte termijn zou een lange-termijnbeleid in de weg staan, waardoor de arbeidsproductiviteit en het marktaandeel minder zouden stijgen dan mogelijk is, zoals in Japan het geval is.

De Japanse samenleving als geheel kent een sterk gemeenschappelijk waardensysteem. Dat hangt nauw samen met de Japanse volksaard. Evenals de overige cultuurspecifieke kenmerken wordt ook dit kenmerk sterk door de Japanse situatie beïnvloed.

Het Japanse bedrijfsleven heeft gunstige omgevingsfactoren. De Japanse bedrijven worden sterk gesteund door de overheid. Vooral MITI, het Ministry of international trade and industry, treedt krachtig sturend op ten aanzien van het bedrijfsleven. Aanvankelijk bestond het beleid uit de bescherming van de Japanse industrie ten opzichte van het buitenland teneinde de concurrentiepositie te verbeteren. Tegenwoordig houdt MITI zich voornamelijk bezig met de industriële reorganisatie. De samenwerking met overheid en bedrijfsleven heeft duidelijk geïnstitutionaliseerde vormen aangenomen op het vlak van de informatie-uitwisseling. Zo zijn Japanse bedrijven in het buitenland verplicht hun bedrijfsresultaten aan MITI door te geven. Veel hooggeplaatste functionarissen van MITI en van het ministerie van financiën krijgen na hun pensionering goede banen in het bedrijfsleven aangeboden.

De Japanse vakbonden nemen in de wereld een unieke positie in. Meer dan negentig procent van alle vakbonden in Japan bestaat uit zelfstandige eenheden die per onderneming zijn georganiseerd en slechts op dat niveau opereren. Er bestaat daarom een intense samenwerking tussen de vakbond en de onderneming. Vakbondsleiders op ondernemingsniveau, die hun rol goed vervullen, worden niet zelden beschouwd als veelbelovende kandidaten voor de ondernemingsleiding. Er wordt in Japan meer en frequenter gestaakt dan in andere geïndustrialiseerde landen, maar de stakingen zijn in het algemeen korter en minder agressief van aard.

Ook onderwijs en opleiding zijn gunstig voor het Japanse bedrijfsleven. Het opleidingsniveau behoort tot de hoogste ter wereld. Vaak zijn werknemers afkomstig van dezelfde opleidingsinstituten,

waardoor van jongs af een sterke verbondenheid ontstaat.

Een aanzienlijk deel van het inkomen van de Japanner bestaat uit bonussen (ongeveer een derde deel). De hoogte van de bonussen is afhankelijk van de economische positie van het bedrijf. Toch accepteert de Japanner gemakkelijk een teruggang in het bonusinkomen; hiemee zijn immers het voortbestaan van het bedrijf en dus de verzekering van zijn inkomen gediend.

De Japanse volksaard is van grote invloed op het Japanse management. De twee opvallendste karaktertrekken van het Japanse volk zijn de collectivistische oriëntatie en het groepsegoïsme. Collectivistische oriëntatie kan worden omschreven als de fundamentele behoefte tot een groep te behoren, welke behoefte in belangrijkheid uitstijgt boven ieder streven naar individualiteit. De Japanse samenleving is dan ook verticaal gelaagd. Men voelt zich meer verbonden met het eigen bedrijf dan met mensen die gelijkwaardig werk verrichten bij andere bedrijven. Groepsegoïsme wil zeggen de neiging met voorbijgaan van individuele belangen de verwerkelijking van het groepsdoel door dik en dun na te streven zolang er geen alternatief doel naar voren komt, als het moet ten koste van andere groepen of individuen. Een voorbeeld hiervan is het ontbreken van solidariteitsstakingen van ondernemingsgebonden vakbonden met niet-ondernemingsgebonden vakbonden in de publieke sector, waar grote verliezen worden geleden. Het Shintoïsme, een Japanse natuurgodsdienst, heeft sterk tot deze Japanse volksaard bijgedragen. Deze godsdienst leert onder meer dat de mens alleen tot zijn recht komt als hij in harmonie leeft met zijn omgeving.

De toepasbaarheid van Japans management op de Nederlandse krijgsmacht

Uit een vergelijking tussen Japans management in de SDF en in het Japanse bedrijfsleven blijkt dat in de SDF voornamelijk cultuurspecifieke kenmerken voorkomen. De SDF bleken een vrij bureaucratistische organisatie te zijn. Hoewel geen studiebezoek aan parate eenheden kon worden gebracht, leken alle gegevens te wijzen op een bijna geheel ontbreken van cultuurvrije kenmerken, die juist voor onze Nederlandse krijgsmacht interessant zouden kunnen zijn. Dat leidt ten minste tot

de gevolgtrekking dat de Nederlandse krijgsmacht zich, voor de toepasbaarheid van Japans management op de eigen organisatie, moet richten op de kenmerken van het management in het Japanse bedrijfsleven, met name de cultuurvrije kenmerken.

Invoering van Japans management dient een totaal beleid te zijn. Vaak beperkt men zich tot geïsoleerde technieken op het gebied van de kwaliteitsbeheersing. Men moet gebruik maken van de kennis die men verkrijgt uit cultuurvrije kenmerken van Japans management. Daartoe zijn wij gekomen tot algemene aanbevelingen voor de Nederlandse krijgsmacht, die door deskundigen in de praktijk zouden moeten worden uitgewerkt.

1. *Niet-gespecialiseerde carrièregang*

Een toepassing van dit kenmerk zou kunnen betekenen dat in de toekomst de grenzen tussen de verschillende wapens en dienstvakken, bv. in de diverse kaderopleidingen, zouden kunnen vervagen. Dat gebeurt ten dele al door middel van teamvorming. Gevolgen:

- a. inzicht in de totale organisatie vermindert de spanningen tussen de verschillende wapens en dienstvakken;
- b. de organisatiedoelen worden duidelijker, waardoor een grotere betrokkenheid bij de organisatie ontstaat.

2. *Organisatorische controlesystemen*

Zulke systemen moeten bijdragen aan een voortdurend proces van verbeteringen op elk niveau, zowel kwaliteitsbeheersing van het produkt, gevechtskracht, als van het management. Daarvoor is participatie van elk niveau noodzakelijk. De leiding dient hiervoor vormen van geïnstitutionaliseerd overleg te scheppen. Overleg dat zich niet bezighoudt met leefomstandigheden en dergelijke, maar met verbeteringen van de eigen werkplek; bv. hoe doe ik iets sneller, goedkoper en effectiever? Een aantal eisen aan een dergelijke

vorm van overleg te stellen, is, zeker op het laagste niveau:

- a. vrijwillige deelneming;
- b. steun van de commandant;
- c. zeker in het begin aanpak van eenvoudige problemen.

Wanneer voorstellen resultaat opleveren, zal de bereidheid tot participatie toenemen en de betrokkenheid bij het werk zal worden vergroot.

3. *Het centraal staan van de werknemer in zijn werksituatie*

Er moeten voorwaarden worden geschapen dat militairen kunnen en willen werken om problemen op te lossen. Er moeten voldoende informatie en problemen worden aangeboden om te kunnen participeren en deze participatie moet worden beloofd, eventueel zelfs financieel. In de Nederlandse krijgsmacht kennen wij een „ideeënbus”. Wij zijn van mening dat, indien zo'n ideeënbus per eenheid wordt vertaald, eerder op elk niveau naar verbeteringen zal worden gestreefd.

4. *Informatie als produktiefactor*

Om de kwaliteit van het management en het produkt, de gevechtskracht, te kunnen verhogen is veelzijdige informatie nodig. Ook van hoog naar laag moet zoveel mogelijk informatie worden doorgespeeld omtrent bv. het doel van de activiteiten, het doel van de organisatie en methoden om effectiever en efficiënter te werken. Het doorgeven van informatie in beide richtingen is derhalve noodzakelijk.

5. *Het ontwikkelen van een gemeenschappelijk waardensysteem in de organisatie*

Door middel van opleiding en informatieverstrekking moet het belang van voorgaande punten worden beklemtoond. Het ontwikkelen en in stand houden van een gemeenschappelijk waardensysteem (cultuur) wordt zo een krachtig besturingsmiddel.

Doorlichting organisatie en werkwijze Directie Materieel Koninklijke landmacht

Binnen de Directie Materieel Koninklijke landmacht wordt thans, na afsluiting van de Doorlichting van de Organisatie en Werkwijze van de DMKL (DOWD), een aantal grote veranderingen voorbereid. Die veranderingen hebben betrekking op zowel de organisatiestructuur en de werkwijze van de DMKL als op de informatievoorziening binnen genoemde Directie. Binnen een periode van drie jaar zullen zij gefaseerd worden ingevoerd, hetgeen uiteindelijk zal leiden tot een effectiviteitsverbetering en een logistieke prestatieverhoging van de DMKL, kortweg het DOEL'88-project genoemd.

In dit artikel wordt ingegaan op de aanleiding, op enkele achtergronden en de resultaten van het DOWD-onderzoek. Tevens wordt stilgestaan bij de doelstelling en de opzet van het daarop aansluitend DOEL'88-project.

In het op 22 april 1983 verschenen rapport „Kwaliteit en inzetbaarheid tankbestand KL” werd o.m. aangegeven dat de gesignaleerde problemen met de inzetbaarheid van dit materieel niet alleen zijn te herleiden naar technische onvolkomenheden van de wapensystemen zelf, maar tevens naar onvolkomenheden in de beheersing van het materieel-logistieke proces in al zijn facetten. In samenhang met het gecompliceerder worden van het materieel moeten andere eisen worden gesteld, zowel op materieel- als op personeelsgebied. Naar aanleiding van de gesignaleerde problematiek is een groot aantal maatregelen geïnitieerd, die binnen de defensieorganisatie, en specifiek bij de Koninklijke landmacht, zouden worden uitgevoerd. De te nemen maatregelen werden gegroepeerd in een zg. master-actieplan, bestaande uit een aantal actieclusters.

Eén van de maatregelen betrof de Doorlichting van de Organisatie en Werkwijze van de Directie Materieel Koninklijke landmacht (DOWD).

Hiertoe is door de Directeur Materieel Koninklijke landmacht op 12 juli 1983 de werkgroep DOWD ingesteld.

Werkgroep DOWD

De werkgroep DOWD — samengesteld uit functionarissen van de DMKL en uit vertegenwoordigers van de Landmachtstaf, de Directie Personeel KL en de Directie Economisch Beheer KL — kreeg als opdracht:

(. . .) het verbeteren van de beheersing van de materieelverzorgingsprocessen intern bij DMKL door:

- het hiertoe inventariseren, bestuderen en zo mogelijk vereenvoudigen van vigerende (interne) procedures, aanwijzingen en richtlijnen;
- het opheffen van coördinatieproblemen;
- het, indien nodig en voor zover volgend uit het voorgaande, doen van voorstellen voor een (gedeeltelijk) gewijzigde organisatiestructuur.

Bij de opdracht zijn de volgende randvoorwaarden geformuleerd:

(. . .) bij de onderzoeken dient gebruik te worden gemaakt van de positieve ontwikkelingen en leereffecten uit het verleden;

- de onderzoeken en vooral de implementatie van de onderzoeksresultaten dienen door de organisatie te worden gedragen;
- de vernieuwde werkwijzen, structuren, enz. mogen niet gepaard gaan met significante uitbreidingen aan benodigd personeel en middelen.

Werkwijze

Teneinde de beheersing van het materieel-logistieke proces — omvattende het voorzien in, in stand houden van en afstoten van materieel — in-

ten bij de DMKL te verbeteren, is in juli 1983 gestart met het analyseren van de bestaande procedures en werkwijzen. Hiertoe zijn zeventien werkverbanden in het leven geroepen.

Na een periode van onderzoek heeft dit medio 1984 geresulteerd in een groot aantal eindrapporten van de diverse werkverbanden. Hierin zijn knelpunten en mogelijke oplossingen beschreven met betrekking tot een betere beheersing van het materieel-logistieke proces.

Met het inventariseren van de onderzoeksresultaten van de diverse werkverbanden bleken verdere analyse en onderzoek noodzakelijk om structurele oplossingen te vinden voor een beter functioneren van de DMKL-organisatie. Men kwam tot de conclusie dat door alleen de procedures, werkwijzen en informatievoorziening te verbeteren een betere beheersing van het materieel-logistieke proces in onvoldoende mate zou worden gerealiseerd. Immers, de geconstateerde problemen, zoals grote coördinatieproblemen, versnippering van verantwoordelijkheden en onvolledig afgeronde taken en bevoegdheden, zouden blijven bestaan.

Aangezien van een groot aantal van de gesignaleerde problemen de oorzaak voor een belangrijk deel werd gevonden in de organisatie van de DMKL, bleek een fundamentele heroriëntatie op de organisatiestructuur noodzakelijk.

De door de diverse werkverbanden gesignaleerde knelpunten, die op korte termijn op te lossen waren en waarvoor geen ingrijpende veranderingen in de organisatie noodzakelijk werden geacht, zijn samengevoegd in twee interimrapporten: interimrapport Bevoorradingsdienstgoederen (maart '85) en interimrapport Materieeldienstgoederen (mei '85).

In het kader van de afronding van het DOWD-onderzoek is in het voorjaar van 1985 het adviesbureau Coopers & Lybrand Associates ingeschakeld voor het ontwikkelen en formuleren van een advies met betrekking tot de organisatiestructuur van de DMKL. Tevens werd het belast met het opstellen van het Eindrapport DOWD. Na aanvullend onderzoek door het adviesbureau naar de organisatieproblemen binnen de DMKL en mede op basis van de resultaten van de diverse werkverbanden, is het Eindrapport DOWD opgesteld (oktober 1985).

Eindrapport DOWD

Het Eindrapport DOWD wordt beschouwd als een document met een tweeledig karakter: enerzijds dient het als afrondend document van een twee jaar beslaand DOWD-onderzoek; voorts geldt het als startdocument voor een periode die de DMKL via *Organisatieverandering* voert naar *Effectiviteitsverbetering* en *Logistieke prestatieverhoging* in de periode 1986-1988 (ofwel: DOEL'88).

Op 12 november 1985 heeft de Legerraad met het rapport ingestemd waarna het is voorgelegd aan de secretaris-generaal. Deze heeft op 9 december 1985 zijn goedkeuring gehecht aan de in het rapport opgenomen plannen ter verbetering van het functioneren van de DMKL-organisatie.

Het eindrapport bevat de volgende hoofdlijnen:

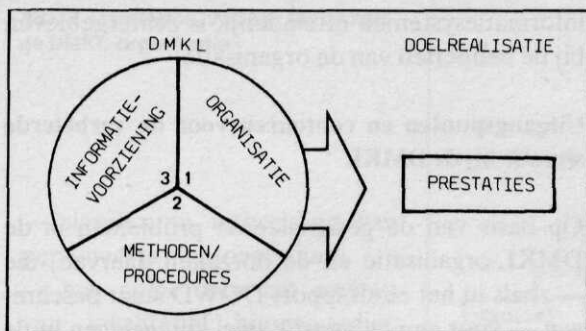
- plaats, doelstelling en taken DMKL;
- problemen binnen de huidige DMKL-organisatie;
- externe invloeden op de DMKL;
- voorgestelde verbeteringen binnen de DMKL;
- een manier om de voorgestelde verbeteringen door te voeren.

Hierop zal nader worden ingegaan.

De huidige situatie

Het feitelijke functioneren van de DMKL is gemeten aan de hand van de mate waarin de DMKL de gestelde doelstellingen realiseert. Hiertoe zijn zg. prestatie-indicatoren ontwikkeld. Een voorbeeld van een gehanteerde prestatie-indicator is de mate waarin de DMKL haar jaarlijkse Materieelaanschaffingsprogramma (MAP) realiseert. Uit het totale beeld van de prestatie-indicatoren is geconcludeerd dat de prestaties van de DMKL op een aantal punten wezenlijk zullen moeten worden verbeterd.

Om inzicht te krijgen in problemen waarmee de DMKL wordt geconfronteerd is onderzocht welke factoren het feitelijke functioneren van de DMKL voor een belangrijk deel bepalen. De mate van doelrealisatie en daarmee de mate waarin de DMKL-organisatie effectief functioneert wordt beïnvloed door zowel interne als externe factoren. Enkele *externe* invloeden, die van grote invloed zijn op het functioneren van de DMKL, zijn: de in-

Afb. 1 Interne factoren, van invloed op de DMKL-prestaties

tensivering van (internationale) samenwerking op materieelgebied, de politieke verantwoordelijkheid ten aanzien van het verwervingsproces en de invoering van technologisch hoogwaardige wapensystemen.

De interne factoren van invloed op het functioneren van de DMKL worden onderkend binnen de volgende elementen (zie afb. 1): de organisatie, de gehanteerde methoden en procedures, en de wijze van informatievoorziening. Dit zal verder worden toegelicht.

Organisatie

Een zeer belangrijke factor, van invloed op het functioneren van de DMKL, is de organisatie. Hieronder worden de organisatiestructuur en de personele bezetting in kwaliteit en kwantiteit verstaan. In het eindrapport wordt gesteld dat de problemen die zich voordoen in de methoden en procedures en in de informatievoorziening voor een deel worden veroorzaakt door de structuur van de huidige organisatie.

De knelpunten die worden onderkend hebben ten eerste betrekking op het bestaan van onvolledig afgeronde taken met bijbehorende verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Op directie- en stafniveau komt dat tot uiting in de functionele opdeling naar Aanschaffingen, Techniek en Logistiek, waardoor coördinatie- en afstemmingsproblemen en lange doorlooptijden ontstaan en waardoor de uitvoerende Materieelvoorzieningsafdelingen (MVA's) verscheidene functionele bazen hebben. Op MVA-niveau wordt de organisatie eveneens gekenmerkt door een functionele opdeling naar Aanschaffing, Techniek en Materieelverzorging, waardoor versnippering van verantwoordelijkheden ten aanzien van het materieel-logistieke proces, lange doorlooptijden en coördinatieproble-

men binnen de afzonderlijke MVA's ontstaan. De produkt/artikelpakketverdeling over de MVA's veroorzaakt eveneens een versnippering van verantwoordelijkheden over de MVA's (met name bij complexere materieelprojecten) en een grote coördinatiebehoefte tussen de MVA's.

Op projectmanagementniveau zijn de bevoegdheden en middelen van de projectbehandelaar c.q. hoofd projectbureau onvoldoende om een materieelproject op doeltreffende wijze te kunnen uitvoeren en het materieel gedurende de instandhoudingsfase volledig te beheersen.

Behalve het bestaan van onvolledig afgeronde taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden wordt geconstateerd dat in de organisatie een duidelijke scheiding tussen beleid en uitvoering ontbreekt waardoor de beleidsfunctie onvoldoende tot uiting komt.

Ten slotte wordt als knelpunt in de organisatie geformuleerd het ontbreken van voldoende kwaliteit (opleidingsniveau) — in bepaalde gevallen van kwantiteit — en continuïteit in de personele bezetting.

De gevolgen die deze knelpunten meebrengen resulteren in zeer lange besluitvormingslijnen, grote coördinatiebehoefte tussen de functionele bijdragen. Tevens leiden de knelpunten tot veelvuldige doublures van taken en het bestaan van een advies-op-adviesstelsel, waarbij de ene afdeling adviseert over het advies van een andere afdeling. Ten slotte is een consequentie het niet kunnen dragen van volledige verantwoordelijkheid, aangezien de taken en bevoegdheden onvolledig zijn.

Methoden en procedures

Een andere factor die bepalend is voor de prestaties van de DMKL is het geheel van binnen de DMKL gehanteerde methoden en procedures. Uit de diverse eindrapporten van de DOWD-werkverbanden blijkt dat er een aantal fundamentele problemen bestaat ten aanzien van deze methoden en procedures.

Als een van de problemen in de werkmethode van de DMKL wordt genoemd het onvoldoende afwegen van de capaciteit (kwalitatief en kwantitatief) binnen de DMKL enerzijds en de operationele behoefte van de LaS anderzijds. Bovendien wordt het ontbreken van capaciteitsplanning, -beheer en -toetsing binnen de DMKL als knelpunt beschreven.

Het onvoldoende kritisch bezien van de operationele eisen op reële technische uitvoerbaarheid en het onvoldoende streven naar eenvoud en normalisatie, met name indien defensiebehoeften grotendeels overeenkomen met behoeften elders in de maatschappij (verwerving op de markt) of met behoeften van NAVO-partners (verwerven van identiek materieel) zijn eveneens knelpunten in de sfeer van de binnen de DMKL gehanteerde methoden.

Knelpunten ten aanzien van de *procedures* binnen de DMKL zijn: de overcompleteheid en gedetailleerdheid van de bestaande procedures, waardoor relatief eenvoudige zaken op een te complexe wijze worden afgehandeld, en de uniforme toepassing van de procedures zonder onderscheid te maken naar soort materieel en/of de waarde van het materieel. Voorts wordt het bestaan van het grote aantal uiteenlopende functionele richtlijnen in de vorm van procedures („vaste orders”) eveneens als knellend ervaren. De zg. „procedure”-knelpunten leiden ertoe dat te veel stappen over te veel schijven moeten worden doorlopen, zeer lange doorlooptijden ontstaan en dat de beheersing en bewaking van de voortgang van de processen hierdoor worden bemoeilijkt.

Informatievoorziening

De derde belangrijke interne factor van invloed op het functioneren van de DMKL is de (bestuurlijke) informatievoorziening. Ook hierin zijn problemen gesignaleerd die als volgt zijn samengevat. Er bestaat een structureel tekort aan kwantitatief en kwalitatief hoogwaardige automatiseringsdeskundigheid; dat probleem wordt versterkt door het grote verloop van automatiseringspersoneel. Verder ontbreekt een specifiek beleid voor informatievoorziening en automatisering binnen de DMKL. Vervolgens zijn de functionele specificaties van de te ontwikkelen systemen veelal te ambitieus. Tevens vindt geen systematische capaciteitstoetsing plaats bij de opstelling van de uitvoeringsplannen. Ten slotte is geconstateerd dat de kleinschalige automatisering bij de DMKL onderontwikkeld is.

De consequenties van de gesignaleerde knelpunten komen zeer duidelijk naar voren bij de realisatie van automatiseringsprojecten binnen de DMKL, waardoor de ontwikkeling van logistieke

informatiesystemen uiteindelijk is achtergebleven bij de behoeften van de organisatie.

Uitgangspunten en contouren voor de verbeterde situatie bij de DMKL

Op basis van de gesignaleerde problemen in de DMKL-organisatie en de oorzaken daarvan, die — zoals in het eindrapport DOWD staat beschreven — voor een belangrijk deel zijn gelegen in de structuur van de organisatie, zijn uitgangspunten voor, en contouren van de verbeterde DMKL-organisatie beschreven. Voorts zijn uitgangspunten geformuleerd voor verbeteringen, zowel ten aanzien van methoden en procedures als ten aanzien van de informatievoorziening binnen de DMKL.

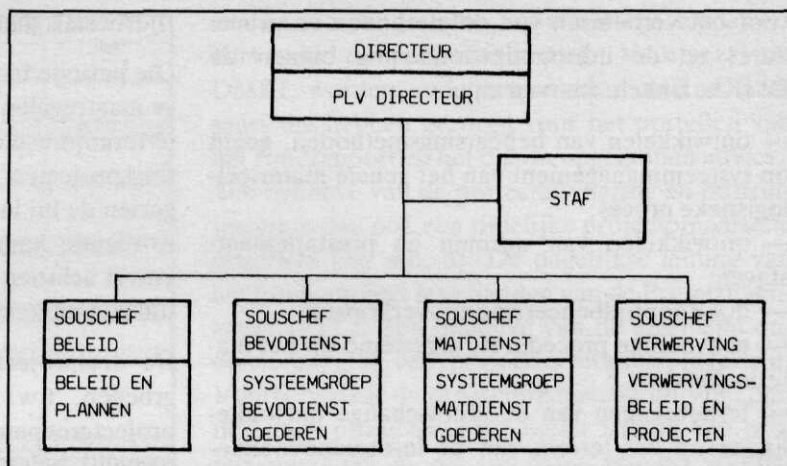
Langs deze lijnen zal de beheersing van het materieel-logistieke proces worden verbeterd.

Verbeterde DMKL-organisatie

De toekomstige DMKL-organisatie zal aan de volgende uitgangspunten moeten voldoen:

- de organisatie dient klant-gericht te zijn met een accent op de materiële beschikbaarheid en betrouwbaarheid;
- ter verhoging van slagvaardigheid en flexibiliteit is het noodzakelijk dat meer autonome taken worden gecreëerd met volledige bevoegdheden en verantwoordelijkheden;
- het onderscheid tussen beleid en uitvoering dient duidelijk in de organisatie(structuur) tot uiting te komen;
- de uitvoering dient geheel binnen autonome systeem-/produkt-gerichte organisatieonderdelen plaats te vinden;
- de uitvoeringsorganisatie dient te worden verbijzonderd naar gelijksoortige materieelgroepen, t.w. materieeldienstgoederen en bevoorradingsdienstgoederen;
- de verdere verbijzondering binnen deze groepen dient te worden gebaseerd op produktsamenhang resp. individuele wapensystemen;
- er zal een volledige en afgeronde verantwoordelijkheid moeten worden geschapen voor het desbetreffende materieel gedurende het gehele materieel-logistieke proces (voorzien in, in stand houden van, en afstoten van materieel), waardoor systeemmanagement voor complexe wapensystemen mogelijk is;

Afb. 2 Contouren van de toekomstige DMKL-organisatie

— significante uitbreiding van personeel is niet toegestaan;
— met name door het creëren van kwalitatief hoogwaardige functies, en het zoveel mogelijk via opleiding invullen hiervan, zal de professionaliteit van het personeel moeten toenemen.

Mede gebaseerd op de gesignaleerde knelpunten en de geformuleerde uitgangspunten zijn de contouren voor de DMKL-organisatie geschetst. De belangrijkste contouren worden hieronder kort weergegeven.

In de nieuwe directiestructuur van de DMKL krijgt de scheiding tussen beleid en uitvoering gestalte, waarbij tevens de functionele opdeling in Aanschaffingen, Logistiek en Techniek wordt doorbroken. In afb. 2 is de nieuwe directiestructuur weergegeven.

Onder de directeur en zijn plaatsvervanger ressorteren vier souchefs, elk verantwoordelijk voor een ressort resp. systeemgroep. In elk van de ressorts resp. systeemgroepen zijn de activiteiten gericht op de verwezenlijking van de hoofddoelstelling van de DMKL, te weten het voeren resp. (doen) uitvoeren van het beleid met betrekking tot de materieel-logistieke processen gericht op het in oorlogs- en vreedstijd optimaal functioneren van de KL.

De *souchef Beleid* is verantwoordelijk voor het ressort Beleid en Plannen. In dit ressort wordt het algemeen materieel-logistieke en technische beleid geformuleerd en worden de materieelplannen opgesteld. Als zodanig draagt de *souchef Beleid* bij aan de totstandkoming van de toekomstschets en het KL-plan en is hij binnen de DMKL daarvoor het aanspreekpunt.

De *souchef Bevoorradingdienst* staat aan het hoofd van de systeemgroep Bevoorradingdienstgoederen, die verantwoordelijk is voor de realisatie van het voor haar van toepassing zijnde deel van materieelbeleid en materieelplan met betrekking tot de bevoorradingdienstgoederen. De

souchef is derhalve verantwoordelijk voor het functioneren van de systeemgroep en derhalve voor het voorzien in, in stand houden en afvoeren van bevoorradingdienstgoederen. Voor wat betreft zijn specifieke deskundigheid zal hij de *souchef Beleid* ondersteunen met betrekking tot de formulering van het algemene materieel-logistieke en technische beleid alsmede de opstelling van het materieelplan.

De *souchef Materieeldienst* leidt de systeemgroep Materieeldienstgoederen. Analoog aan de systeemgroep Bevoorradingdienstgoederen is de systeemgroep Materieeldienstgoederen verantwoordelijk voor de realisatie van het voor haar van toepassing zijnde deel van het materieelbeleid en materieelplan met betrekking tot de materieeldienstgoederen. Ook hier is de *souchef* verantwoordelijk voor het functioneren van de systeemgroep en daarmee voor het voorzien in, in stand houden en afvoeren van in dit geval materieeldienstgoederen. Ook hij zal zijn specifieke deskundigheid aanwenden ter ondersteuning van de *souchef Beleid* bij de opstelling van het eerder vermelde beleid- en materieelplan.

De *souchef Verwerving* is verantwoordelijk voor het ressort Verwerving(sbeleid) en Projecten, waarin het commerciële beleid en de industriële coördinatie inhoud krijgen. Voorts is genoemd ressort belast met de behartiging van commerciële aspecten van financieel grote en/of politiek gevoelige projecten.

Verbeterde methoden/procedures en informatievoorziening

Behalve de uitgangspunten voor een verbeterde organisatie zijn uitgangspunten geformuleerd

voor het verbeteren van de methoden en procedures en de informatievoorziening binnen de DMKL. Enkele daarvan zijn:

- ontwikkelen van beheersingsmethoden, geënt op systeemmanagement van het gehele materieel-logistieke proces;
- ontwikkelen van normen en prestatieaantavaten;
- doorlooptijdbeheersing en -verkortung;
- eenvoudige procedures, afgestemd op het materieelpakket;
- terugbrengen van de grootschalige ontwikkelingen op het terrein van de informatievoorziening;
- verder uitbreiden van het gebruik van kleinschalige automatisering zoveel mogelijk op basis van standaard-software.

De — aan de hand van de hier opgesomde uitgangspunten — verder te nemen stappen zullen in het kader van het DOEL'88-project moeten worden gedaan, hetgeen uiteindelijk zal moeten leiden tot een verbetering van het functioneren van de DMKL in haar totaliteit.

DOEL'88-project

Zoals reeds is vermeld is het DOWD-eindrapport niet alleen te beschouwen als een „eindrapport”, maar tevens als een „beginrapport”. Het vormt namelijk de start van het DOEL'88-project, dat is gericht op het bereiken van de verbeterde situatie, zoals die is beschreven in het Eindrapport DOWD, op het gebied van de organisatie van de DMKL, de daarbinnen te hanteren methoden en procedures en op het terrein van de informatievoorziening binnen de DMKL, teneinde de beheersbaarheid en produktiviteit van de DMKL te verbeteren.

In het Eindrapport DOWD is een projectplan opgenomen waarin de uit te voeren activiteiten (deelprojecten) zijn aangegeven en in de tijd zijn uitgezet. Eveneens is conform het Eindrapport DOWD een projectorganisatie in het leven geroepen die is belast met de uitvoering en sturing van het veranderingsproces binnen de DMKL.

Het projectplan

Zoals de naamgeving van het project al doet vermoeden gaat het hier om een driejarenplan. In dat

tijdsbestek dient het project te zijn gerealiseerd.

Die periode biedt voldoende armslag om effectieve maatregelen te kunnen nemen en de eerste korte-termijnresultaten reeds te signaleren. Veranderingsprojecten mogen immers niet te lang duren gezien de bij langere realisatietijden steeds groter wordende kans op verzanden. Het projectplan omvat achttien deelprojecten, die gefaseerd in de tijd zijn uitgezet. In afb. 3 zijn zij opgesomd.

De deelprojecten zijn verdeeld over 8 projectgroepen, t.w. initiërende en implementerende projectgroepen. De initiërende groepen zijn voornamelijk belast met het uitwerken van voorbereidende/ondersteunende werkzaamheden op het gebied van Organisatie (ORG), Methoden en procedures (MEPRO), Doorlooptijdverkortung (DLT), Informatievoorziening (INFO) en Voorlichting, invoeringsbegeleiding, opleiding en training (VIOT). De implementatieprojectgroepen zijn hoofdzakelijk belast met het invoeren van de voorbereide veranderingen binnen de ressorts Bevoorradingdienst (BEVO), Materieeldienst (MAT) en Beleid/plannen en Verwerving (BELEID). In afb. 4 zijn de projectindeling en de fasering weergegeven.

De projectorganisatie

Als dwingende eis geldt onverkort dat de werkzaamheden van de DMKL hun normale voortgang moeten vinden, vooral indien men beseft dat het functioneren van de DMKL direct invloed heeft

Afb. 3 De deelprojecten

Volgnr	Deelproject
1	Aanpassen directie en staf
2	Heroverweging prioriteiten
3	Ondersteuning per implementatieproject ORG
4	Uitwerken korte-termijnmaatregelen
5	Voorbereiden capaciteitsplanning
6	Ondersteuning per implementatieproject MEPRO
7	Voorbereiden doorlooptijdnormering, -beheersing en -verkortung
8	Ondersteuning per implementatieproject DLT
9	Heroriënteren LISKL
10	Benutten kleinschalige automatisering
11	Ontwerpen besturingssystemen per ressort
12	Ondersteuning per implementatieproject INFO
13	Voorlichting en invoeringsbegeleiding
14	Opleiding en training
15	Implementatieproject Bevoorradingdienst
16	Implementatieproject Materieeldienst
17	Implementatieproject Beleid
18	Implementatieproject Verwerving

FASERING EN PROJECTINDELING		DOORLOOPTIJD IN KWARTALEN											
		1986				1987				1988			
		1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
INITIËRINGSFASE		A											
IMPLEMENTATIEFASE		B											
PROJECT-GROEP	PROJECT-NUMMER												
ORG	1	A											
	2	A											
	3	B											
MEPRO	4	A											
	5	A											
	6	B											
DLT	7	A											
	8	B											
INFO	9	A											
	10	A											
	11	A											
	12	B											
VIOT	13	A											
	14	B											
BEVO	15*	B											
MAT	16*	B											
BELEID	17*	B											
	18*	B											

* De implementatie van besturingssystemen per ressort is hierin nog niet volledig opgenomen

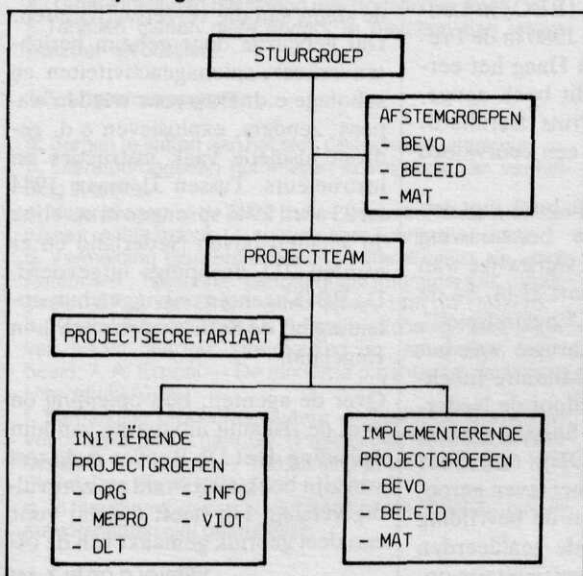
Afb. 4 Projectindeling en fasering

A initiëeringsprojecten, B implementatie(ondersteunings)projecten

op de oorlogsinzetbaarheid van het binnen de KL gevoerde materieel.

Gezien de fricties in de huidige organisatie en de hierboven vermelde dwingende eis, is de haalbaarheid van het project mede afhankelijk van de voor de uitvoering van het project beschikbare capaciteit. Mede op grond hiervan is als belangrijke randvoorwaarde gesteld, het beschikbaar krijgen

Afb. 5 Projectorganisatie

van ca. 25 vrijgestelde hoogwaardige medewerkers voor de projectuitvoering. Voorts zal de DMKL worden ondersteund door externe adviseurs die hebben gezorgd voor het opstellen van het Eindrapport en het daarin opgenomen advies. Ten behoeve van de projectuitvoering en projectsturing is dan ook een tijdelijke projectorganisatie opgericht (zie afb. 5). De dagelijkse leiding van het totale project is in handen van de Projectteamleider (PTL). Ten behoeve van de algemene ondersteuning is een projectsecretariaat ingericht. Voorts bestaat de projectorganisatie uit vijf „initiërende” projectgroepen onder leiding van projectleiders (PL's), die zijn belast met het voorbereiden, ontwerpen en ondersteunen van deelprojecten, waarvan de implementatie door zg. ressortgebonden projectgroepen zal plaatsvinden. De PL's tezamen, onder voorzitterschap van de PTL, vormen het projectteam. Ten behoeve van de beheersing van het totale project is een stuurgroep geformeerd, waarin de voltallige directie van de DMKL is vertegenwoordigd, tezamen met vertegenwoordigers van LaS, DPKL, DEBKL en DGM en de PTL.

Ten slotte zijn er afstemgroepen in het leven geroepen die specifieke ressortgebonden problemen zullen behandelen. Deze groepen zijn samengesteld uit de desbetreffende souschef, de desbetreffende PL en de PTL.

Besluit

Zoals uit het voorgaande blijkt gaat de DMKL een spannende tijd van verandering en vernieuwing tegemoet. In de komende reorganisatieperiode zullen de verwerving van materieel en de inzetbaarheid van het materieel van de Koninklijke landmacht verzekerd moeten blijven. Dat betekent dat er door de totale DMKL een extra inspanning zal moeten worden geleverd om het DOEL'88-project uit te voeren en de gewenste verbeteringen te kunnen invoeren. Met deze extra inspanning en ondersteuning vanuit de Centrale organisatie van het ministerie van defensie en de overige functiegebieden van de KL moet het mogelijk zijn de organisatieveranderingen binnen de DMKL uit te voeren teneinde na 1988 een aantoonbare effectiviteitsverbetering en een logistieke prestatieverhoging van de DMKL te realiseren.

Ultra siegt im Mittelmeer

die entscheidende Rolle der britischen Funkaufklärung 1940-1943, door A. Santoni, 384 blz., geïll. Uitg.: Bernard & Graefe Verlag, Koblenz, 1985. Prijs: DM 58,-.

In 1967 verscheen in Polen de eerste publikatie over pogingen tijdens de Tweede Wereldoorlog de Duitse berichten die via de zg. Enigma-vercijfermachine werden verspreid, mee te lezen. Nu, in 1986, bestaat een groot aantal publikaties over de acties tegen de Enigma-codes, met name die van de Engelsen, zoals die onder de aanduiding „Ultra” werden uitgevoerd. Schr. richt zich in zijn boek op de invloed die Ultra heeft gehad op de strijd op en rond de Middellandse Zee in de periode 1940-1943. De oorspronkelijke titel, „Il vero traditore” (De ware verrader), geeft al aan dat sprake is van een tweede doelstelling. Schr. tracht nl. tevens te achterhalen of verraad aan Italiaanse zijde de oorzaak is geweest van de grote Duitse en Italiaanse verliezen op zee. Door een kritische analyse van de recent vrijgegeven Engelse documenten en vergelijking van deze informatie met Italiaanse documentatie reconstrueert schr. de diverse acties en reacties. Duidelijk wordt, dat verraad niet nodig is geweest om de genoemde Duitse en Italiaanse verliezen te realiseren; de cryptologen van de „Government Code and Cipher School” braken de codes. Uit de ter beschikking staande documenten blijkt ook hoe langdurig de Engelsen de door de Italiaanse marine via de Hagelin C 38M-machine verzonden codes konden mee-

lezen. Een belangrijk hulpmiddel bij het ontcijferen bleken buitgemaakte cryptodocumenten. De „Intelligence School Nr 5” in Heliopolis bij Caïro beschikte bv. over documenten uit drie Italiaanse onderzeeboten en van het Italiaanse verbindingsdetachement op het eiland Castelrosso. Verraad aan Italiaanse zijde kon schr. niet vaststellen. Wel ontdekte hij bij zijn onderzoek dat in 1940/41 in de Britse legatie in Stockholm door Italianen werd onderhandeld over de „verkoop” van de vloot. Al wisten dan ook de Duitsers en Italianen van tijd tot tijd successen te boeken bij het breken van codes, schr. moet constateren dat de Engelsen hun tegenspelers verre overtroefden. Ook wisten zij slagvaardig gebruik te maken van de verkregen inlichtingen. Hierbij speelde Malta, thuishaven van Force „K”, een belangrijke rol. Eerst nu wordt duidelijk hóé deze oorlogsschepen zo vaak succes konden hebben. De activiteiten van Ultra

kunnen door schr. rechtstreeks in relatie worden gebracht met het verloren gaan van 86 Duitse en Italiaanse schepen. Hiermee leverde Ultra een belangrijke bijdrage aan het verbreken van de bevoorradingslijnen naar Noord-Afrika.

Ook wie „breder” is geïnteresseerd in de strijd rond de Middellandse Zee vindt interessante, vaak onthullende informatie. Aandacht wordt ook besteed aan Kreta, de verbindingen van het X. Luftwaffe Fliegerkorps op Sicilië, en van het Deutsche Afrika-Korps (DAK). Bij elke analyse van de strijd in Noord-Afrika verdient deze informatie aandacht. Talrijke foto's en reproducties van originele telegrammen en andere documenten illustreren het verhaal. De stijl is afstandelijk en zeer prettig leesbaar. Het valt te hopen dat uit de onderkende fouten de ook voor vandaag en morgen nog relevante lering wordt getrokken.

J. M. J. BOSCH, maj cav

Zij sprongen bij maanlicht

door E. de Roever, 308 blz. geïll. Uitg. Hollandia, Baarn 1986. Prijs f 39,90.

Onder grote belangstelling van oudleden van het eertijdse Bureau Bijzondere Opdrachten (BBO) in Londen werd op 15 april 1986 in de Frederikkazerne te Den Haag het eerste exemplaar van dit boek aangeboden aan ZKH Prins Bernhard. Deze schreef tevens een voorwoord voor het boek.

De Roever begint zijn boek met een summere algemene beschouwing over doel, taak en werkwijze van het BBO, dat in maart 1944, na de debâcle van het „Englandspiel”, werd opgericht. Daarmee was het de opvolger van de Militaire Inlichtingendienst en daardoor de Nederlandse tak van de Special Operations Executive (SOE), ooit door Churchill in 1940 in het leven geroepen. In het zicht van de bevrijding en bij de oprukkende geallieerden kreeg het bureau (semi)militaire op-

drachten in Nederland. Die betroffen ondersteuning, stimulering en zelfs ook opleiden van verzetsmensen. Dat Nederlandse verzet was in die tijd grootschaliger en beter georganiseerd dan in de twee jaar ervoor en het ontwikkelde vanaf begin 1944 (opnieuw) in toenemende mate ook (semi)militaire activiteiten. Schr. belicht in zijn boek vooral de steun aan die verzetsactiviteiten. Dat gebeurde door geheim berichtenverkeer, spionageactiviteiten en sabotage e.d. Daarvoor werden wapens, zenders, explosieven e.d. gedropt alsmede vaak instructies en instructeurs. Tussen 31 maart 1944 en 23 april 1945 sprongen o.m. bijna 70 agenten boven Nederland en er werden 211 droppings uitgevoerd. De BBO-agenten ontvingen hun opleiding bij de SOE, voornamelijk in Engeland.

Over de agenten, hun opleiding en over de riskante uitvoering van hun opleiding doet De Roever in de rest van zijn boek uitgebreid en zorgvuldig verslag. Hij heeft daarbij voor een deel gebruik gemaakt van de of-

VERVOLG OP BLZ. 445

AANWIJZINGEN VOOR MEDEWERKERS

Ten einde bij de verwerking van kopij door redactie, produktieafdeling en zetterij onjuistheden en tijdverlies te vermijden en de eindcorrectie zo nodig — bij tijdgebrek — door anderen dan de auteur te laten verrichten, is het gewenst, dat aangeboden kopij zoveel mogelijk een uniform uitvoeringskarakter heeft en geen ruimte laat voor onjuiste interpretatie. Daartoe dient de kopij aan enkele normen te voldoen.

Om dit te bereiken zijn hieronder enkele aanwijzingen samengevat om auteurs te informeren omtrent de meest doelmatige uitvoering van kopij, ter wille van de overzichtelijkheid in beknopte vorm.

Met betrekking tot illustraties wordt in het algemeen opgemerkt dat functionele illustraties de waarde en aantrekkelijkheid van artikelen — en dus van het tijdschrift — verhogen.

1. MANUSCRIPT

1.1. Tekst

- a. Boven de titel (men houde deze kort): naam auteur met evt. academische titel; daaronder rang of functie.
- b. Kopij typen met anderhalve of dubbele regelafstand.
- c. Marge ca. 5 cm.
- d. Pagina's bovenaan doorlopend nummeren.
- e. Bij latere tussenvoeging van pagina's: nummer van voorgaande pagina, gevolgd door letter (a, b . . .).
- f. Spelling: voorkeursspelling (Van Dale / Woordenlijst Spellingcommissie).
- g. Opnieuw typen van een pagina aanbevolen in geval van veel doorhalingen/wijzigingen/correcties.

1.2. Tabellen

- a. Niet in tekst opnemen, doch op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b. Doorlopend nummeren en nummer boven tabel plaatsen (TABEL 1, TABEL 2, enz.).
- c. Daaronder evt. titel(s) van tabel(len).
- d. In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel(len) opnemen (nummer).
- e. Tabel-indelingen uitsluitend met horizontale lijnen.
- f. Tabellen dienen niets anders te bevatten dan letters/woorden en/of cijfers.

1.3. Literatuuropgaven

- a. Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b. Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel.
- c. Verwijzingen in de tekst d.m.v. desbetreffende nummer tussen rechte haken: [ ], achter naam schrijver of citaat.
- d. Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt: Auteur — Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. Voorbeeld: 3. F. J. van Doorn — Mil. Spect. 140(1971)(4)170.
- e. Vermelding van boeken: Auteur — Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar)blz. (Vermelding blz. facultatief.) Voorbeeld: 7. A. Etzioni — De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970)36.
- f. Vermelding brochures: Auteur — Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (Paginacijfer facultatief.) Voorbeeld: P. van Duyn — Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g. In literatuuropgaven is vermelding van titel e.d. bij auteursnamen niet gebruikelijk.

h. Afkorting tijdschrifttitels volgens richtlijnen NEN 782.

i. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.

1.4. Voetnoten

- a. Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b. Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren (dus niet per pagina) in met ¹ beginnende reeks.
- c. Voetnootcijfers in de tekst, bij voorkeur ná desbetreffende zin, een halve regel hoger typen, zónder haken: ¹.
- d. De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer een halve regel hoger, kunnen aan het slot, na evt. literatuurlijst, worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom(men), waarin de verwijzing staat).

2. ILLUSTRATIES

2.1. Foto's

- a. Foto's zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9 × 12 of 13 × 18 cm (geen kleurenfoto's of diapositieven).
- b. Op de achterzijde vermelden: Mil. Sp./naam auteur/nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.2 Tekeningen

- a. Geheel in Oostindische inkt, op calqueer- of wit tekenpapier; papierformaat max. ca. 25 × 35 cm. Inschriften niet typen (zie ook pt 2.3.).
- b. Letters/cijfers m.b.v. sjablonen zo groot tekenen, dat bij verkleining van tekening tot kolombreedte (ca. 7,5 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is (in uitzonderingsgevallen kunnen grote tekeningen worden gereproduceerd over 1½ of 2 kolom = ca. 10 of 15 cm; max.-hoogte ca. 22 cm).
- c. In plaats van getekende sjabloonletters kunnen ook plak/afwrijfletters worden toegepast, waarvoor dezelfde maatnormen gelden.
- d. Wanneer het zwart-witcontrast optimaal is, zijn scherpe lichtdrukken op wit papier ook bruikbaar.
- e. Calqueerpapier alleen éénzijdig gebruiken.
- f. Millimeterpapier maakt reproductie onscherp, tenzij de liniëring lichtblauw is; bij reproductie vervalt deze liniëring echter.
- g. Buiten het te reproducere vlak, boven of onder tekening vermelden: Mil. Sp. / naam auteur / nummer waarmee in tekst naar afbeelding wordt verwezen (zie ook pt 2.3.). ▶

h. Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk.

2.3. Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

a. Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.

b. Verwijzingen in de tekst met: afb. 1 t/m afb. . . .

c. Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; men volsta dus niet met een nummering.

d. Onderschriften, getypt, aan het slot van artikel opnemen (ná evt. literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering. Zij behoeven niet op de achterzijde van foto's vermeld, noch op tekeningen getekend. Dit geldt ook voor evt. legenda's bij tekeningen, die (getypt) onder desbetreffende onderschriften kunnen worden opgenomen.

e. Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening opgenomen (getekend).

2.4. Algemeen

Foto's en tekeningen nimmer in tekst opnemen, doch altijd los bijvoegen.

3. DRUKPROEF

a. Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie, alsmede genummerde afdrukken van evt. illustraties ter kennisneming.

b. Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.

c. Voor het corrigeren zoveel mogelijk gebruik te maken van officiële correctietekens volgens NEN 632.

4. MENINGEN VAN ANDEREN

4.1. Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek „Meningen van anderen” dienen in tweevoud te worden ingezonden.

4.2. Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een evt. wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5. RUBRIEK VAKPERS

5.1. Titel

Deze dient een zo woordelijk mogelijke vertaling te zijn van de titel van het gerefereerde artikel.

5.2. Bronvermelding

Aan het slot van het uittreksel een bronvermelding opnemen, bevattende: Auteur — titel oorspronkelijk artikel. Naam tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz. (zie ook pt. 1.3.d.).

6. BOEKBESPREKINGEN

6.1. Titelbeschrijving

Medewerkers, die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., aantal afb.*, aantal tabellen*. Uitgever, plaats, jaar. (Importeur v. Ned.*). Prijs. (*: voor zover van toepassing). Voorbeeld:

Die Streitkräfte der siebziger Jahre

door dr. F. Wiener, 192 blz., 159 afb., 12 tab. Uitg.: J. F. Lehmanns Verlag, München, 1971. Prijs: DM 20,-.

6.2. Honorering

In tegenstelling tot artikelen en andere bijdragen worden besprekingen niet gehonoreerd; recensent mag het besproken boek behouden.

7. BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten 5 bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 2,75 per nummer te bestellen door storting/overschrijving op bankgiro 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Spui 47, 2511 BL Den Haag, bij Algemene Bank Nederland N.V., Tournooveld 5, Den Haag (giro 71 12), onder vermelding van het gewenste.

8. HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 40,- per gedrukte pagina, incl. bijgeleverde, reproduceerbare illustraties, met een minimum van f 100,-. Voor de rubrieken Uit de vakpers en Meningen van anderen bedraagt het honorarium f 25,- per pagina.

9. NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur gelieve op de eerste pagina van zijn manuscript links bovenaan te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer.

10. KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Kopij te zenden aan: Redactie Militaire Spectator, p/a HKS, Frederikkazerne/geb. 106, v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag (tel. (070) 73 15 05).

Door auteurs, voor of tijdens het schrijven, gewenst overleg m.b.t. onderwerp, inhoud, mogelijkheid van plaatsing, gewenste omvang e.d. kan via evengoemd adres plaatsvinden.

Overleg m.b.t. reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven/correcties: opmaakredactie/productieafdeling, Spui 47, kamer G 609, 2511 BL Den Haag (tel. (070) 72 13 68, de heer L. W. Krumbholz).

ficiële geschiedschrijving en documenten. Voorts benutte hij persoonlijke aantekeningen en dagboeken van gewezen agenten. Het „hart” van zijn relaas is echter gebaseerd op intensieve gesprekken met voormalige BBO-agenten en/of nabestaande gezins- of familieleden. Hierdoor is een goed beeld ontstaan over het BBO, de werkwijzen en (de grote risico's van) de opdrachten. Dank zij de vermelde persoonlijke details, gevoelens en de individuele kijk op de gang van zaken is daaraan extra diepgang en kleur gegeven. Mede daardoor zijn in het boek — zo bleek ook bij de officiële uitreiking van het boek — zelfs voor vele BBO-agenten ontbrekende stukjes uit de legpuzzel van die tijd te vinden.

In goede, vlot te lezen beschrijvingen doet schr. verslag van bijna iedere missie van het BBO. Deze verslagen en reconstructies zijn rijk geïllustreerd met foto's, vaak uit persoonlijke archieven en albums. Daardoor ook is het boek een dierbare verzameling geworden van getuigenissen over succes en falen,

van persoonlijke triomf en deceptie, alsmede over verzet en verraad. De impressies en lotgevallen van de agenten zijn haarscherp en vaak aandoenlijk geschreven. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de sterk subjectieve weergave tevens een zekere onevenwichtigheid aan het boek geeft, want behalve de merkbaar verschillende verbale kwaliteiten van de respectieve vertellers, zijn het soms de emoties, soms de spanning van het vijandelijk optreden die in de diverse verslagen de boventoon voeren. Door schr. zijn geen „eigen” criteria aangelegd aan de hand waarvan e.e.a. objectiever, systematischer en analytischer had kunnen worden beoordeeld en beschreven. Soms zijn ook de dateringen en de volgorde van de gebeurtenissen niet (geheel) logisch weergegeven. Ligt dat aan het herinneringsvermogen van de ex-agenten (zie bv. blz. 130 t/m 132) of zijn het drukfouten (zie bv. blz. 136)? Maar anderzijds heeft het boek geen wetenschappelijke pretenties. Ondanks deze kritiek zou ik het als een waardevolle en goede aanvul-

ling willen betitelen op het weinige, met name officieel, te boek gestelde historische materiaal over het BBO. Dat BBO was immers een klein element in het geheel van de vele aspecten van de grote oorlogsmachinerie in de Tweede Wereldoorlog. Voor mensen die over die gehele machinerie tot in detail wensen te worden ingelicht is dit boek een prima completering van wat er zoal is gepubliceerd. Het haalt goed naar voren waartoe mensen uit hun overtuiging en hun motivatie in dergelijke omstandigheden in staat zijn. De mensen die tot het BBO hebben behoord krijgen met dit boek de grote waardering die ze verdienen.

Voor de meer op de actualiteit gerichte lezer zij nog vermeld dat het BBO de bakermat was voor bv. de latere kapitein Westerling en „King Kong” Lindemans. Ook zij komen aan de orde.

Tot slot nog een compliment voor de uitvoering van het boek. De harde kافت, de goede omslagtekst en de vele interessante illustraties verdienen alle lof.

dr. A. A. KLUMPER, 1kol mpsd

interturbine Holland

EEN REPARATIE SPECIALIST VOOR GASTURBINE HOT-SECTION COMPONENTS

Loop en statorschoepen, Honeycomb seals, verbrandingskamers enz. voor diverse motoren typen (Civiel en Militair).

MET MODERNE ONDERZOEK EN PRODUKTIE PROCESSEN

Scheuronderzoek (Mill standaard 410-D)
Argon Arc lassen (Mill standaard T-5021)
Fluor Activated Bonding
Vacuum warmtebehandelingen (tot 10⁶)
Coaten (Rolls Royce en Pratt & Whitney approved)
en vele andere

MET EEN GOEDGEKEURDE KWALITEITS-ORGANISATIE

A.Q.A.P.-4 certificaat nr. 014-7
R.L.D. certificaat nr. T-152
Rolls Royce certificaat nr. 1987

MET EEN GEWAARBORGDE PRODUKTKWALITEIT EN LEVERTIJD MET EEN KONKURRERENDE PRIJS

Prijzen en een reparatie catalogus met meer informatie over goedkeuringen en levertijden op aanvraag te verkrijgen.

Spiktweg 13
5943 AC Lomm
Telefoon: 04703 - 23 00
Telex: 58677 ITH NL

Lid van de N.V. INDIVERS met
divisies in Europa, Amerika
en het Verre Oosten
(Interturbine - Vac Hyd)